

Erika Leonaitė*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Dainius Žalimas**

Vilniaus universiteto Teisės fakultetas

Krymo aneksija ir mėginimai ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste

Straipsnyje pateikiamas „Krymo susivienijimo su Rusija“ vertinimas šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu ir nagrinėjami argumentai, kuriuos pasitelkia aneksiją, t. y. prievartinę teritorijos prijungimą prie savosios teritorijos, neigiantys Rusijos teisės mokslininkai. Atskleidžiama, kaip pakito Rusijos oficiali pozicija ir teisės doktrina dėl tautų teisės į apsisprendimą turinio, palyginti su šio principo aiškinimu, dominavusiu prieš JT Tarptautiniam Teisingumo Teismui paskelbiant konsultacinę išvadą „Dėl Kosovo vienašalio nepriklausomybės paskelbimo atitikties tarptautinei teisei“. Taip pat nustatomas argumentavimo strategijos, kurios pasitelkiamos siekiant pateikti Rusijos Federacijos politiniams interesams palankų tarptautinės teisės normų aiškinimą. Atskleidžiama, kaip Rusijos Federacijai palankią poziciją kuriančių Rusijos teisės mokslininkų darbuose tarptautinės teisės sąvokoms suteikiamas naujas turinys, teisiniai argumentai derinami su šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu irelevantiškais teiginiais ir teoriniais konstruktais, taip ištrinant ribas tarp teisinės ir neteisinės argumentacijos bei formuluojant Rusijos politiniams interesams naudingą pseudoteisinį naratyvą.

Įvadas

Ukrainos teritorijos dalies (Krymo pusiasalio) aneksija, įvykdyta pažeidus pamatinius tarpvalstybinių santykių principus ir ypač po Antrojo pasaulinio karo Europos regiono stabilumo pagrindu laikomą teritorinio vientisumo principą, buvo netikėta ne tik tarptautinei bendruomenei, bet ir akademiniam pasauliui. Daug kas šį įvykį apibūdino kaip iššūkį dabartinei tarptautinės teisės sistemai. Šis sukrėtimas ir vėliau sekę ir tebesitęsiantys ginkluoti veiksmai Rytų Ukrainos Donbaso regione paskatino intensyvias diskusijas apie ginkluoto užpuolimo ir agresijos sąvokų santykį, tautų apsisprendimo principo turinį, teisinę referendumų reikšmę, pareigos nepripažinti neteisėtų situacijų pobūdį ir

* *Dr. Erika Leonaitė* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorė.

Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. (8 5) 251 4130, el. p. erika.leonaite@gmail.com.

** *Prof. dr. Dainius Žalimas* – Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius. Adresas korespondencijai: Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius, tel. (8 5) 236 6175, el. p. dainius.zalimas@tf.vu.lt.

apimtį, tarptautinės teisės vaidmenį didžiųjų galių interesų konfliktuose. Šios diskusijos atsispindi gausiose pastarųjų metų publikacijose ir monografijose, kuriose analizuojami politiniai ir teisiniai „Ukrainos krizės“ aspektai¹. Rusijos veiksmų Ukrainoje tematika paliečiama ir bendresnio pobūdžio temoms skirtuose tyrimuose, pavyzdžiui, nagrinėjant Rusijos požiūrį į tarptautinę teisę².

Pastebėtina, kad mokslinėse diskusijose, kuriose pateikiamas Rusijos veiksmų Ukrainoje teisinis vertinimas ir nagrinėjami iššūkiai tarptautinei teisei, dominuoja Vakarų autoriai, o Rusijos teisės mokslininkų publikacijų yra nedaug. Vis dėlto būtent šių autorių darbai, o ypač teisinantys Rusijos veiksmus, yra reikšmingi siekiant nustatyti, kaip esamos tarptautinės teisės sąvokos, normos ir principai pritaikomi siekiant pateisinti *prima facie* neteisėtus veiksmus.

Straipsnio tikslas – įvertinti Rusijos veiksmus Krymo atžvilgiu iš dabartinės tarptautinės teisės perspektyvos bei nustatyti, kokie argumentai ir strategijos pasitelkiami Rusijos akademinėje erdvėje, siekiant pateisinti Krymo prijungimą prie Rusijos ir kartu paneigti neteisėtos aneksijos faktą.

Straipsnio aktualumas sietinas ne tik su jo pažintine funkcija, bet ir poreikiu suvokti manipuliacijų tarptautine teise akademinėje Rusijos erdvėje būdus. Šiuo požiūriu svarbi ir vis dažniau pasitelkiama *lawfare* koncepcija, ypač didelę reikšmę įgijusi hibridinio karo kontekste. Ši koncepcija bendriausia prasme apibūdina teisės kaip kariavimo priemonės naudojimą, teikiant teisės požiūriu nepagrįstus argumentus, taip siekiant susilpninti priešininko pozicijas tarptautinėje arenoje ir formuoti viešąją nuomonę³. Kaip pažymėjo Christianas Marksenas, „kadangi Rusija pakankamai galinga, kad galėtų siekti savų interesų bet kuriuo atveju, jai nereikia visiškai įtikinamo teisinio pateisinimo. Pateisinimas, kuris bent jau nėra visiškai absurdiškas, jau yra tinkamas siekiant ginti savo poziciją tarptautinėje politinėje erdvėje“⁴. Panašios pozicijos laikosi ir Christianas Borgenas, teigiantis, kad „legalistinės retorikos naudojimas

¹ Pvz., Thomas D. G., *Aggression against Ukraine. Territory, Responsibility, and International Law*, Palgrave Macmillan, 2015; Задорожний А., *Российская доктрина международного права после аннексии Крыма*, rengiamas leisti. Taip pat minėtini Krymo inkorporacijos į Rusijos Federaciją klausimams aptarti skirti publikacijų rinkiniai, pvz., simpoziumo „The Incorporation of Crimea by the Russian Federation in the Light of International Law“ medžiaga, publikuota *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (Heidelberg Journal of International Law, vol. 75, N° 1, 2015), specialus *German Law Journal* numeris (German Law Journal 16 (3), 2015, <http://www.germanlawjournal.net/vol-16-no-3>).

² Mälksoo L., *Russian Approaches to International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

³ Pvz. žr. Tiefenbrun S., „Semiotic Definition of ‘Lawfare’“, *Case Western Reserve Journal of International Law* 43, 2011, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1866448.

⁴ Marksen Ch., *Crimea's Declaration of Independence*, EJIL: TALK! BLOG (March 18, 2014), <http://www.ejiltalk.org/crimeas-declaration-of-independence/>, 23 10 2015.

gali sudrumsti vandenį, net jei teisinė argumentacija yra doktriniškai silpna⁵. Atsižvelgiant į glaudų Rusijos oficialiosios retorikos ir absoliučios daugumos Rusijos teisės mokslininkų publikacijų Krymo „susivienijimo su Rusija“ tema ryšį⁶, šiose publikacijose išsakomi argumentai, plėtojantys oficialiuose Rusijos politikų pasisakymuose dėstomą poziciją, vertintini kaip prisidedantys prie *lawfare* strategijos įgyvendinimo.

Straipsnyje pirmiausia pristatomi pagrindiniai Krymo aneksijos vertinimo tarptautinės teisės požiūriu aspektai, vėliau analizuojami Rusijos teisės mokslininkų darbuose teikiami argumentai ir pristatomos strategijos, kuriomis kuriamas Rusijos Federacijai palankus situacijos vertinimas. Atsižvelgiant į tai, kad, Rusijai neigiant dalyvavimo Ukrainos rytiniame Donbaso regione vykstančiame ginkluotame konflikte faktą, atitinkamos pozicijos laikomasi ir akademinėje erdvėje, straipsnyje susitelkiama tik į Krymo „susivienijimo su Rusija“ teisinius vertinimus pateikiančias publikacijas.

1. Krymo pusiasalio aneksija šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu

1.1. Jėgos draudimo principo aspektas

Rusijos įvykdytos Krymo pusiasalio aneksijos teisiniam vertinimui reikšmingiausi du tarptautinės teisės principai: grasinimo jėga ir jėgos draudimo principas bei laisvo tautų apsisprendimo principas. Nors Krymo įvykių kontekste abu principai yra glaudžiai susiję, pirmasis principas yra kertinis vertinant Rusijos veiksmus, o antrasis svarbus siekiant atsakyti į klausimą, kaip tarptautinės teisės požiūriu vertinti argumentai dėl Krymo teisės atsiskirti (secesijos) nuo Ukrainos.

Jėgos draudimo principas įtvirtintas JT Chartijos 2 straipsnio 4 dalyje, kurioje nustatyta valstybių pareiga susilaikyti nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo „tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politi-

⁵ Borgen Ch. „Law, Rhetoric, Strategy: Russia and Self-Determination Before and After Crimea“, *U.S. Naval War College. International Law Studies* 91, 2015, p. 277, <http://stockton.usnwc.edu/ils/vol91/iss1/71>.

⁶ Alternatyvų požiūrį pateikia Aukštosios ekonomikos mokyklos mokslininkai Elena Lukjanova, Vladimiras Kriažkovas (žr. Кряжков В., „Крымский прецедент: конституционно-правовое осмысление“, *Сравнительное конституционное обозрение*, 5, 2014, c. 82-96; Lukyanova E., „On the Rule of Law in the Context of Russian Foreign Policy“, *Russian Law Journal* 3 (2), 2015, c. 17-36), taip pat tarptautinės teisės specialistė Marija Isaeva (pvz., žr. Давлетбаев М., Исаева М., „Архаичный язык российской дипломатии“, <http://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/08/13/arhaichnyj-yazyk-rossijskoj-diplomatii>, 10 10 2015).

nę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais⁷. Pagal dominuojantį aiškinimą, ši principą pažeidžia bet koks vienos valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitą valstybę, nepriklausomai nuo jėgos naudojimo masto ir tikslų, nebent būtų įgyvendinama teisė į savigyną ar veikiama dalyvaujant JT Saugumo Tarybos sankcionuotoje kolektyvinio saugumo operacijoje⁸. Pažymėtina, kad draudimas neteisėtai naudoti ginkluotą jėgą valstybių tarpusavio santykiuose priskiriamas prie imperatyvių, t. y. *jus cogens* normų, kurių turi būti laikomasi be jokių išlygų⁹.

Draudimo naudoti ginkluotą jėgą turinys yra glaudžiai susijęs su „agresijos“ ir „ginkluoto užpuolimo“ sąvokomis. Jėgos panaudojimo sąvoka yra plačiausia, apimanti ne tik tiesioginį¹⁰, bet ir netiesioginį¹¹ ginkluotos jėgos panaudojimą. Tačiau ne kiekvienas jėgos panaudojimo atvejis prilygsta agresijai, kuri yra „rimčiausia ir pavojingiausia neteisėto jėgos panaudojimo forma“¹². Agresijos apibrėžimas yra suformuluotas ir pateiktas 1974 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje „Dėl agresijos apibrėžimo“, priimtoje siekiant nubrėžti agresijos fakto nustatymo gaires Saugumo Tarybai. Nors ši rezoliucija, kaip tarptautinės teisės šaltinis, savaime nėra privalomo pobūdžio, joje įtvirtintos nuostatos atspindi tarptautinę paprotinę teisę, jomis vadovaujasi ir JT Tarptautinis Teisingumo Teismas¹³. Be to, pagrindinės šios rezoliucijos nuostatos, įskaitant agresijos aktų sąrašą, buvo perkeltos į Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 8 bis straipsnį, kuriame įtvirtintas agresijos nusikaltimo apibrėžimas.

Pagal Rezoliucijos dėl agresijos apibrėžimo 1 straipsnį, „agresija yra valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų Chartija, kaip nustatoma šiame apibrėžime“.

⁷ *Jungtinių Tautų Chartija*, Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

⁸ Pvz. žr. Gray C., „The Use of Force and the International Legal Order“ in Evans, M. D., ed., *International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 593–594.

⁹ Žr. pvz. International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgment of 27 June 1986, § 190.

¹⁰ Tiesioginis jėgos panaudojimas – kai ginkluoti veiksmai priskirtini valstybei vadovaujantis valstybių atsakomybės normomis (pvz., kariuomenės dalinių, valstybės instrukcijas vykdančių ar jos vadovujamų nereguliuojamų pajėgų ar kitų ginkluotų grupių veiksmai).

¹¹ Netiesioginiu jėgos panaudojimu laikomas valstybės įsitraukimas į tarptautinį ginkluotą konfliktą ar konfliktą, vykstantį valstybės viduje, teikiant organizacinę ir techninę paramą vienai iš kovojančių pusių (pavyzdžiui, tiekiant ginkluotę, siunčiant į šią valstybę ginkluotas gaudas ar samdinius). Sayapin S., *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, the Hague: Asser Press, 2014, p. 83–84.

¹² JT Generalinės Asamblėjos 1974 m. rezoliucija „Dėl agresijos apibrėžimo“, žr.: Vadapalas V., sudar., *Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*, Vilnius, Eugrimas, 2003, p. 52–56. Originalus tekstas: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)), 27 11 2015.

¹³ Sayapin, (11 išnaša) p. 107.

Pagal šios rezoliucijos 2 straipsnį, valstybės įvykdytas ginkluotos jėgos panaudojimas pažeidžiant JT Chartiją, sudaro agresijos akto *prima facie* įrodymą, o 3 straipsnyje pateikiamas nebaigtinis agresijos aktų sąrašas.

Pagal šios rezoliucijos 3 straipsnio a punktą, agresija laikomas „valstybės ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją ar jos užpuolimas, ar bet kokia karinė okupacija, net laikina, įvykdyta taip įsiveržus ar užpuolus, arba bet kokia kitos valstybės teritorijos ar jos dalies aneksija panaudojus jėgą“. Rusijos veiksmų Kryme atveju jėgos panaudojimas (angl. *use of force*) pasireiškė per Kryme dislokuotų Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno ginkluotųjų pajėgų, taip pat specialiųjų pajėgų (įskaitant vadinamuosius „žaliuosius žmogeliukus“) vykdytas operacijas, kurių metu buvo užimtos valstybės institucijos, blokuojami Ukrainos kariniai daliniai, vykdoma pakrančių blokada ir sudarytos sąlygos organizuoti vadinamąjį „referendumą“, tapusį aneksijos formalizavimo pretekstu. Pažymėtina ir tai, kad veikiant kartu su vietos separatistais vykdytos operacijos, o taip pat aneksijos įforminimo procesas¹⁴, vyko galiojant Rusijos Federacijos Valstybės tarybos suteiktam leidimui panaudoti Rusijos ginkluotąsias pajėgas Ukrainos teritorijoje¹⁵. Atsižvelgiant į tai, Krymo pusiasalio aneksija neabejotinai atitinka agresijos akto sampratą¹⁶.

Kvalifikuojant Rusijos Federacijos veiksmus kaip agresiją aktualūs ir rezoliucijos „Dėl agresijos apibrėžimo“ 3 straipsnio c ir e punktai. Pagal šio straipsnio c punktą agresijos aktu laikoma „valstybės ginkluotosiomis pajėgomis įvykdyta kitos valstybės uostų ar pakrančių blokada“, o pagal e punktą – „vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų, dislokuotų kitos valstybės teritorijoje pagal susitarimą su šia kita jas priimančia valstybe, panaudojimas pažeidžiant šiame susitarime nustatytas sąlygas ar jų buvimo pratęsimas šioje teritorijoje pasibaigus susitarimui“. Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivynas Kryme buvo dislokuotas 1997 m. sudarytų ir 1999 m. įsigaliojusių Rusijos Federacijos ir Ukrainos susitarimų

¹⁴ 2014 m. kovo 16 d. įvyko vadinamasis referendumas. Kovo 17 d. paskelbti „referendumo“ rezultatai; tą pačią dieną V. Putinas priėmė dekretą dėl Krymo Respublikos pripažinimo suverenia ir nepriklausoma valstybe. Kovo 18 d. pasirašyta „tarptautinė sutartis“ tarp Rusijos Federacijos ir Krymo Respublikos dėl Krymo Respublikos priėmimo į Rusijos Federaciją ir naujų Rusijos Federacijos subjektų sukūrimo. Kovo 19 d. priimtas Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo konstatuota, jog ši „sutartis“ neprieštarauja Rusijos Federacijos Konstitucijai. Kovo 20 d. „sutartis“ ratifikuota.

¹⁵ Žr. Постановление Совета Федерации Федерального Собрания РФ от 1 марта 2014 г. № 48-СФ Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины, <http://council.gov.ru/activity/documents/39979>, 10 10 2015.

¹⁶ Pvz., žr. Bilkova V., „The Use of Force by the Russian Federation in Crimea“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law* 75 (1), 2015, p. 49; Tancredi A., „The Russian Annexation of the Crimea: Questions Relating to the Use of Force“, *Zoom out* I, 2014, p. 18–21, <http://www.qil-qdi.org/the-russian-annexation-of-the-crimea-questions-relating-to-the-use-of-force/>, 10 10 2015.

pagrindu¹⁷. Pagal Susitarimo dėl Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno statuso ir buvimo Ukrainos teritorijoje sąlygų 6 straipsnio 1 dalį, Rusijos kariniai daliniai privalejo „gerbti Ukrainos suverenitetą, laikytis jos įstatymų ir nesikišti į Ukrainos vidaus reikalus“¹⁸. Be to, pagal šio susitarimo 15 straipsnio 5 dalį, karinių vienetų judėjimas, susijęs su jų veiksmis ne dislokacijos vietoje, turėjo būti vykdomas suderinus su kompetentingais Ukrainos organais¹⁹. Nekyla abejonų, kad šių pajėgų panaudojimas užimant strateginius objektus, blokuojant Ukrainos pajėgas ir uostus, iš esmės pažeidė sutartas Rusijos Federacijos pajėgų buvimo Ukrainos teritorijoje sąlygas (pvz., 2014 m. vasario mėn. buvo užblokuota Balaklavos įlankos pasienio kontrolės įgula ir užimtas Belbeko oro uostas²⁰, 2014 m. kovo 5 d. Juodosios jūros laivyno pajėgos paskandino laivą Donuzlavo ežere, taip užblokuodamos laivakelį Novoozernės bazėje dislokuotiems Ukrainos karo laivams²¹).

Šiame kontekste reikia pastebėti, kad Rusijos veiksmai Kryme sukėlė diskusijų, ar agresijos aktas gali būti įvykdytas be reikšmingų karinių susidūrimų ar realaus ginklų panaudojimo. Beje, į realių karinių susidūrimų būtinybę nustatant agresiją nurodė ir Vladimiras Putinas 2014 m. kovo 18 d. kreipimesi į Valstybės Dūmos ir Rusijos Federacijos Tarybos narius, Rusijos regionų vadovus ir pilietinės visuomenės atstovus (toliau – „Krymo kalba“), kuriame teigė negalintis „prisiminti nei vieno istorinio atvejo, kai intervencija būtų įvyku-

¹⁷ Žr. Соглашение между Российской Федерации и Украиной о статусе и условиях пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, Киев, 28 мая 1997 г. (http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_076, 10 10 2015); Соглашение между Российской Федерации и Украиной о параметрах раздела Черноморского флота, Киев, 28 мая 1997 г. (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_075, 10 10 2015); Соглашение между правительством РФ и правительством Украины о взаиморасчетах, связанных с разделом Черноморского флота и пребыванием ЧФ РФ на территории Украины, Киев, 28 мая 1997 г. (http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_077, 10 10 2015). Kadangi šių susitarimų terminas turėjo baigtis 2017 m., 2010 m. balandžio 21 d. buvo sudarytas papildomas susitarimas, kuriuo susitarimų galiojimas pratęstas iki 2042 m. (Соглашение между Украиной и Российской Федерацией по вопросам пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, Харьков, 21 апреля 2010 г. (http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_359, 10 10 2015)).

¹⁸ Žr. Соглашение между Российской Федерации и Украиной о статусе и условиях пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины, Киев, 28 мая 1997 г. (http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/643_076, 10 10 2015).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements by Military Units of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the Territory of Ukraine, 3 March 2014, <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/18622-shhodo-porusheny-chinnogo-zakonodavstva-ukrajini-ta-ukrajinsyko-rosijsykih-ugod-vijsykovimi-formuvannyami-chf-rf-na-teritoriji-ukrajini>, 4 10 2015.

²¹ *Russia Isolates Ukraine's Navy*, 6 March 2014, <https://www.stratfor.com/analysis/russia-isolates-ukraines-navy>, 10 10 2015.

si neiššovus nė vieno šūvio ir be žmonių aukų²². Taip pat diskutuojama ir dėl ginkluoto užpuolimo (angl. *armed attack*, pranc. *agression armée*), su kuriuo JT Chartijos 51 straipsnis sieja neatimamą valstybių teisę į savigną, sampratos.

Nesileidžiant į šių diskusijų detales, reikėtų pabrėžti, kad, kaip matyti iš Rezoliucijos dėl agresijos apibrėžimo 1 straipsnio, apibrėžiant agresiją pagrindinis jos požymis yra tai, jog valstybė vykdo karinius veiksmus, nukreiptus prieš kitos valstybės suverenitetą, jos teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę; svarbią reikšmę turi ir atitinkamų veiksmų pasekmės. Akivaizdu, kad Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno pajėgų ir specialiųjų pajėgų veiksmai buvo vykdomi siekiant užkirsti kelią Ukrainos vyriausybei įgyvendinti suverenias galias Krymo pusiasalyje bei sudaryti sąlygas sklandžiai realizuoti Krymo aneksijos scenarijų, t. y. buvo nukreipti prieš Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą. Reikšmingas Rusijos ginkluotųjų pajėgų vaidmuo sudarant sąlygas „referendumui“ pripažįstamas ir Rusijos autorių publikacijose²³, šių pajėgų vaidmenį Krymo susigrąžinimo procese viešai pripažino Putinas²⁴. Atsižvelgiant į šias aplinkybes ir, pagaliau, į šių veiksmų pasekmes, t. y. Ukrainos teritorijos dalies aneksiją, agresijos fakto buvimas neturėtų kelti abejonių (svarbu pažymėti, kad agresija laikytina ne tik pati aneksija, bet ir iki aneksijos įforminimo vykdyti Rusijos pajėgų veiksmai, perimant realią ketinamos aneksuoti teritorijos kontrolę). Tai patvirtina ir agresijos sąvokos naudojimas tarptautinių organizacijų priimtuose dokumentuose, pvz. 2014 m. kovo 13 d. Europos Parlamento rezoliucijoje „Dėl Rusijos įsiveržimo į Ukrainą“²⁵, 2014 m. balandžio 17 d. Europos Parlamento rezoliucijoje Nr. 2014/2699(RSP) „Dėl Rusijos spaudimo Rytų partnerystės šalims, ypač Rytų Ukrainos destabilizavimo“²⁶, 2014 m. balandžio 9 d. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 1988 „Naujausi įvykiai Ukrainoje: grėsmė demo-

²² Обращение Президента Российской Федерации, Москва, Кремль, 18 марта 2014 года, <http://krem-lin.ru/events/president/news/20603>, 10 10 2015.

²³ Pvz., žr. Zorkin V., *Civilization of law and development of Russia*, Petersburg: St. Petersburg International Legal Forum, 2015, p. 264; Томсинов В.А., „Международное право с точки зрения воссоединения Крыма с Россией, Законодательство 7, 2014, с. 19.

²⁴ Pvz., *Putin admits Russian forces were deployed to Crimea*, 17 April 2014, <http://uk.reuters.com/article/2014/04/17/russia-putin-crimea-idUKL6N0N921H20140417>, 10 10 2015; *Putin reveals secrets of Russia's Crimea takeover plot*, 9 March 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31796226>, 10 10 2015.

²⁵ Europos Parlamentas, *Rezoliucija „Dėl Rusijos įsiveržimo į Ukrainą“ (2014/2627(RSP))*, § 1, 11, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2014-0267+0+DOC+XML+V0//LT>, 10 10 2015.

²⁶ Europos Parlamentas, 2014 m. balandžio 17 d. rezoliucija „Dėl Rusijos spaudimo Rytų partnerystės šalims, ypač Rytų Ukrainos destabilizavimo“ (2014/2699(RSP)), § 3, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0457+0+DOC+XML+V0//LT>, 10 10 2015.

kratinių institucijų veikimui²⁷, 2015 m. ESBO Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje „Nesiliaujantys aiškūs, šurkštūs ir neištaisyti Rusijos Federacijos vykdomi ESBO įsipareigojimų ir tarptautinių normų pažeidimai“²⁸. Toks multietniniuose politiniuose forumuose pasiektas konsensusas dėl Rusijos veiksmų Kryme vertinimo laikytinas svarbiu valstybių nuomonės (*opinio juris*) dėl agresijos sampratos, kaip nereikalaujančios intensyvaus ginklų panaudojimo, įrodymu.

Šiame kontekste taip pat galima prisiminti dar 1946 m. spalio 1 d. Niurnbergo tribunolo nuosprendyje išdėstytas išvadas dėl Austrijos anšliuso:

Tribunolui buvo tvirtinama, kad Austrijos aneksiją pateisino daugelyje vietovių išreikštas stiprus Austrijos ir Vokietijos sąjungos troškimas; kad tarp abiejų tautų yra daug bendrų dalykų, kas lėmė šios sąjungos patrauklumą; ir kad galiausiai tikslas buvo pasiektas be kraujo praliejimo. Šie dalykai, net jei ir teisingi, yra nesvarbūs, nes faktai aiškiai įrodo, kad metodai, kurie buvo pasitelkti tikslui pasiekti, buvo agresoriaus metodai. Svarbiausias veiksnys buvo Vokietijos karinė galia, parengta panaudoti jei būtų sutiktas bet koks pasipriešinimas²⁹.

Beje, tariamas valstybės sutikimas su agresijos veiksmu taip pat buvo pasitelktas siekiant pateisinti Trečiojo Reicho veiksmus prieš Čekoslovakiją, Daniją, Belgiją ir Liuksemburgą; šį metodą naudojo ir SSRS, vykdydama Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją³⁰.

Kvalifikavus Rusijos veiksmus kaip agresiją, keistai atrodo abejonės, ar Ukraina turėjo teisę į savigyną³¹. Kaip matyti iš JT Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijos, nors teisės į savigyną atsiradimas siejamas su tam tikro masto jėgos panaudojimu prieš valstybę, neapimančiu pasienio inciden-

²⁷ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1988 (2014) Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions*, § 14, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20712&Lang=EN>, 26 11 2015.

²⁸ Parliamentary Assembly of the Organization for Security and Co-Operation in Europe, *Resolution on the Continuation of Clear, Gross and Uncorrected Violations of OSCE Commitments and International Norms by the Russian Federation*, § 16, 21, <https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2015-annual-session-helsinki/2015-helsinki-final-declaration/2282-07>, 10 10 2015.

²⁹ International Military Tribunal (Nuremberg), *Judgment of 1 October 1946*, p. 31 (427), http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf, 26 11 2015.

³⁰ Žr. Žalimas D., „The International Legal Status of Lithuania and its Resistance to the Soviet Union“, in Korzeniewska K. et al., eds., *Lithuanians and Poles against Communism after 1956. Parallel Ways to Freedom?*, Vilnius, 2015, p. 351-353.

³¹ Pzv., žr. Janik R., *Russia, Ukraine and the Right to Use Force in Self-Defence*, 27 March 2014, <https://www.juwiss.de/42-2014/>, 26 11 2015; Marc Weller reports on the legality of events in Crimea, 19 March 2014, [http://www.newLawjournal.co.uk/nlj/content/shadow-gun](http://www.newlawjournal.co.uk/nlj/content/shadow-gun), 26 11 2015; Abejonės dėl Ukrainos teisės į savigyną taip pat minimos Murray E., *Russian's Annexation of Crimea and International Law Governing the Use of Force*, p. 42, https://www.academia.edu/10068890/RUSSIA_S_ANNEXATION_OF_CRIMEA_AND_INTERNATIONAL_LAW_GOVERNING_THE_USE_OF_FORCE, 26 11 2015.

tų³², nėra reikalaujama didelio masto invazijos. Pavyzdžiui, *Naftos platformų* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas neatmetė galimybės, kad pavienio karinio laivo užminavimas gali būti pakankamas pagrindas realizuoti teisę į savigny³³. Juo labiau teisės į savigny atsiradimo „slenkstis“ turėtų būti laikomas peržengtas tais atvejais, kai prieš valstybę panaudojama ginkluota jėga (net ir be realaus ginklų panaudojimo), tiesiogiai nukreipta į jos suvereniteto, teritorinio vientisumo ar politinės nepriklausomybės pažeidimą. Priešingu atveju tam tikrais atvejais tektų priėti prie paradoksalios išvados, kad ne kiekvienas agresijos aktas prilygsta ginkluotam užpuolimui, ir todėl galimi atvejai, kai valstybė neturi teisės pasinaudoti savigny teise atsakydama į jos atžvilgiu vykdomą agresiją, kuri, kaip minėta, laikoma pavojingiausia neteisėto jėgos panaudojimo forma. Toks aiškinimas prieštarautų pačiai neatimamos valstybių teisės ginti savo suverenitetą, teritorinį vientisumą ir politinę nepriklausomybę esmei. Kaip teigia Marxsenas, Kryme buvo vykdomas sistemingas didelio masto jėgos panaudojimas, turėjęs atgrasinti Ukrainos pajėgas nuo veiksmų Krymo teritorijoje. Scenarijus, pagal kurį Ukraina negalėtų pasipriešinti separatistams, buvo atvirai deklaruotas Rusijos tikslas. Todėl „ginkluoto užpuolimo“ intensyvumo „slenkstis“, neturintis tapti kliūtimi valstybei imtis veiksmingų priemonių ginant teritorinį vientisumą, Krymo atveju neabejotinai buvo peržengtas ir Ukraina turėjo teisę į savigny, įgyvendinamą laikantis tarptautinėje paprotinėje teisėje įsitvirtinusių būtinumo ir proporcingumo kriterijų (kartu autorius pažymi, kad išvada dėl teisės į savigny egzistavimo neturi įtakos vertinimui, ar būtų buvę naudinga šia teise pasinaudoti)³⁴. Be to, Ukrainos teisė į būtiną ir proporcingą savigny išlieka ir po aneksijos, o priešinga išvada „galiausiai pateisintų agresoriaus primestą *fait accompli*“³⁵ (įvykusį faktą).

Kadangi agresija yra sunkus tarptautinės teisės imperatyvios normos pažeidimas, tarptautinei bendruomenei kyla pareiga nepripažinti Krymo pu-

³² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). International Court of Justice, Judgment of 27 June 1986, § 195.

³³ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). International Court of Justice, Judgment of 6 November 2003, § 72.

³⁴ Marxsen Ch., „Territorial Integrity in International Law – Its Concept and Implications for Crimea“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law* 75 (1), 2015, p. 24-25.

³⁵ Tancredi A., „The Russian Annexation of the Crimea: Questions Relating to the Use of Force“, *Zoom out I*, 2014, p. 34, <http://www.qil-qdi.org/the-russian-annexation-of-the-crimea-questions-relating-to-the-use-of-force/>, 25 11 2015.

siasalio statuso pasikeitimų³⁶. Pažymėtina, kad bendrąja prasme tarptautinė bendruomenė laikosi šios pareigos, nes kol kas Krymą Rusijos Federacijos teritorijos dalimi oficialiai pripažino tik kelios valstybės³⁷. Principinė Lietuvos pozicija, išreiškiant paramą Ukrainos teritoriniam vientisumui, smerkiant Rusijos agresiją ir konstatuojant nepripažinimo pareigą, yra įtvirtinta Seimo 2014 m. balandžio 24 d. rezoliucijoje „Dėl padėties Ukrainoje“³⁸.

Apibendrinant darytina išvada, kad Rusijos veiksmai aneksuojant Krymo pusiasalį pažeidė jėgos draudimo principą ir prilygo agresijai bei ginkluotam užpuolimui³⁹. Pažymėtina, kad kartu buvo pažeisti ir kiti pamatiniai tarptautinės teisės principai, įtvirtinti 1945 m. Jungtinių Tautų Chartijoje, 1970 m. Generalinės Asamblėjos deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų ir 1975 m. Helsinkio baigiamajame akte, kaip antai nesikišimo į kitos valstybės vidaus reikalus principas, draudžiantis prievartos metodais kištis į valstybės išimtinę kompetencijai priklausančią vidaus ir išorės politikos sritį, ir teritorinio vientisumo bei sienų neliečiamybės principai, implikuojantys teritorinių pokyčių, įvykdytų neteisėtai panaudojus jėgą, neteisėtumą. Taip pat buvo pažeistos dvišalės su Ukraina sudarytos sutartys, ypač 1997 m. Rusijos Federacijos ir Ukrai-

³⁶ Žr. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 40-41 straipsniai (iš Vadapalas V., sud., *Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*, Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 267). Plačiau apie pareigą nepripažinti žr. Milano E., „The Non-Recognition of Russia's Annexation of Crimea: Three Different Legal Approaches and one Unanswered Question, *Zoom out I*, 2014, p. 35-55, <http://www.qil-qdi.org/the-non-recognition-of-russias-annexation-of-crimea-three-different-legal-approaches-and-one-unanswered-question/>, 25 11 2015.

³⁷ Pažymėtina, kad teisinis (*de jure*) pripažinimas turi būti išreikštas aiškiai ir nedviprasmiškai. Tokio pripažinimo pavyzdžiu laikytinas, pvz., Afganistano prezidentūros pranešimas apie tai, kad Afganistanas oficialiai pripažįsta naujas sienas (žr. Rosenberg, M. *Breaking With the West, Afghan Leader Supports Russia's Annexation of Crimea*, <http://www.nytimes.com/2014/03/24/world/asia/breaking-with-the-west-afghan-leader-supports-russias-annexation-of-crimea.html?ref=asia&r=1>, 25 11 2015). Dviprasmiški pareiškimai, pvz., dėl paramos „Krymo žmonių apsisprendimui“, nelaikytini teisiniu Krymo aneksijos pripažinimu. Oficialiu Krymo aneksijos pripažinimu nelaikytinas ir balsavimas prieš JT Generalinės Asamblėjos rezoliuciją Nr. 68/262 „Dėl Ukrainos teritorinio vientisumo“, kurioje raginama nepripažinti Krymo statuso pasikeitimų; pastarasis žingsnis vertintinas kaip politinis veiksmas, savaime neimplikuojantis teisinių pasekmių. Juo labiau aneksijos pripažinimu nelaikytina narystė tarptautinėse organizacijose, kurių nare yra ir Rusija (pvz., narystė Eurazijos ekonominėje sąjungoje). Internetiniuose šaltiniuose Krymo aneksiją pripažinusių šalių sąrašė dažniausiai figūruoja Afganistanas, Kuba, Sirija, Venesuela, Nikaragva, Nauru (pvz., *Russia testing recognition of its annexation of Crimea*, <http://gucaravel.com/russia-testing-recognition-of-its-annexation-of-crimea/>, 25 11 2015). Vis dėlto tam, kad būtų galima pateikti konkretų Krymo aneksiją pripažinusių valstybių sąrašą, reikėtų atlikti papildomą tyrimą, grindžiamą detaliam kiekvienos valstybės pozicijos analize.

³⁸ Teisės aktų registras, 2014, Nr. 2014-04752.

³⁹ Rusijos teiktų pateisinimų, tokių kaip Ukrainos prezidento V. Janukovičiaus kvietimas, atsakomybės apsaugoti doktrinos taikymas, Rusijos piliečių gynyba, detalų vertinimą žr. Bilkova, (16 išnaša) p. 37–49; Марксен К., „Крымский кризис с точки зрения международного права“, Институт Макса Планка по зарубежному публичному и международному праву, Дайджест Публичного Права, 3, 2014, с. 207-217, http://dpp.mpil.de/03_2014/03_2014_201_230.pdf, 25 11 2015.

nos Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartis⁴⁰, jau minėtas 1997 m. susitarimas dėl Juodosios jūros laivyno statuso, 2003 m. Rusijos Federacijos ir Ukrainos sutartis dėl Rusijos ir Ukrainos sienos⁴¹. Minėtinas ir 1994 m. Budapešto memorandumas⁴², t. y. trišalis pareiškimas, kuriuo Rusijos Federacija kartu su JAV ir Didžiąja Britanija prisiėmė politinį įsipareigojimą gerbti Ukrainos nepriklausomybę, suverenitetą ir sienų neliečiamybę.

1.2. Tautų apsisprendimo principo aspektas

JT Chartijos 1 straipsnio 2 dalyje minimas tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principas vėlesniuose tarptautiniuose dokumentuose, tokiuose kaip 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas⁴³, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, kultūrinių ir socialinių teisių paktas⁴⁴, 1970 m. JT Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų⁴⁵, 1975 m. Helsinkio baigiamasis aktas⁴⁶, 1993 m. Vienos deklaracija⁴⁷, apibrėžiamas kaip, be kita ko, reiškiantis, kad visos tautos (angl. *peoples*, pranc. *peuples*, rus. народы) turi teisę laisvai nustatyti savo politinį statusą ir laisvai vykdyti savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą.

Nepaisant visuotinai pripažįstamos šio principo svarbos ir jo kaip visą tarptautinę bendruomenę saistančios normos (*erga omnes*) pobūdžio⁴⁸, principo turinys yra nuolatinių diskusijų objektas tiek, kiek jis taikytinas kitoms nei buvusių kolonijų, nesavivaldžių teritorijų, okupuotų ar aneksuotų teritorijų tautoms. Visų pirma, nei tarptautinėse sutartyse, nei formalių teisinių įsi-

⁴⁰ Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной, <http://kiev1.org/text-dogovora-13.html>, 25 11 2015.

⁴¹ Договор между Российской Федерацией и Украиной о российско-украинской государственной границе, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_157, 25 11 2015.

⁴² Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the NPT, https://www.msz.gov.pl/en/p/wiedenobwe_at_s_en/news/memorandum_on_security_assurances_in_connection_with_ukraine_s_accession_to_the_treaty_on_the_npt, 25 11 2015.

⁴³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

⁴⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

⁴⁵ Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją, iš Vadapalas V., sudar., *Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*, Vilnius, Eugrimas, 2003, p. 49. Originalus tekstas: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>, 27 11 2015.

⁴⁶ Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act, Helsinki, 1975, <https://www.osce.org/mc/39501?download=true>, 10 10 2015.

⁴⁷ Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>, 10 10 2015.

⁴⁸ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. International Court of Justice, Advisory Opinion of 9 July 2004, § 155.

pareigojimų nekuriančiuose (*soft law*) dokumentuose nėra įtvirtinta „tautos“, kaip tautų teisės į apsisprendimą subjekto, samprata. Nors egzistuoja bendras sutarimas, kad tauta tautų apsisprendimo teisės subjekto prasme laikytini nesavivaldžių teritorijų gyventojai kaip visuma, taip pat okupuotų ar aneksuotų teritorijų gyventojų visuma⁴⁹ (antrasis atvejis siejamas su 1970 m. JT Generalinės Asamblėjos deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų įtvirtinta „tautų, pajungtų užsienio dominavimui, priespaudai ar išnaudojimui“ sąvoka), o taip pat valstybės gyventojų visuma (politinė tauta), klausimas dėl to, kurios iš valstybės viduje egzistuojančių grupių laikytinos „tautomis“ tautų teisės į apsisprendimą aspektu, lieka atviras⁵⁰. Neretai teisės doktrinoje „tauta“ valstybės gyventojų dalies prasme apibrėžiama pasitelkiant objektyvius (istorinis ryšys su konkrečia teritorija, bendra etninė kilmė, kalba, religija ir pan.) ir subjektyvius (kolektyvinė tapatybė, savęs kaip unikalios grupės, „tautos“, skirtingos nuo kitų grupių, suvokimas) kriterijus⁵¹. Šia prasme tauta gali būti suvokiama ne tik kaip etninė, bet ir kaip su tam tikra teritorija susijusi politinė bendruomenė, turinti skirtingą nuo kitų tautų grupinę tapatybę. Vis dėlto bendro sutarimo šiuo klausimu nėra, aiškiau netapo ir po JT Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinės išvados dėl Kosovo vienašalio nepriklausomybės paskelbimo atitikties tarptautinei teisei, kurioje nebuvo vertinama, ar kosoviečiai laikytini tauta.

Taigi, tarptautinė teisė nepateikia vienareikšmio atsakymo, ar kokiomis sąlygomis valstybės administracinio teritorinio vieneto gyventojai ar kita valstybės viduje esanti asmenų grupė neabejotinai laikytina tauta teisės į apsisprendimą subjekto prasme. Dėl šios priežasties klausimas, ar teoriniu lygmeniu galima būtų teigti egzistuojant multietninę „Krymo tautą“, suvokiančią save kaip unikalį, nuo rusų, ukrainiečių ir totorių besiskiriančią bendruomenę, iš esmės lieka atviras. O tokios tautos egzistavimą praktiniu lygmeniu paneigia tai, kad iki Rusijos intervencijos Ukrainoje nebuvo jokių požymių apie besiformuojančią ar susiformavusią „Krymo tautos“ tapatybę.

Tautos kaip apsisprendimo teisės subjekto sampratos neapibrėžtumas

⁴⁹ Pvz., žr. JT Generalinės Asamblėjos rezolucijas dėl universalios tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo: General Assembly resolution of 16 December 1992, No. 47/83, *Universal realization of the right of peoples to self-determination*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/47/83, 10 10 2015; General Assembly resolution of 8 December 2013 No. 68/153, *Universal realization of the right of peoples to self-determination*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/153, 10 10 2015; *Vienna Declaration and Programme of Action*, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>, 10 10 2015.

⁵⁰ Plačiau žr. Borgen, (note 5) p. 225–227.

⁵¹ Plačiau žr., pvz., Laurinavičiūtė L., „Peoples”: the Perspective of International Public Law“, *Jurisprudencija* 20 (1), 2013, p. 108–112.

lemia, kad atskleidžiant tautų teisės į apsisprendimą principo sampratą susitelkiama į apsisprendimo įgyvendinimo formas.

Pagal dominuojantį laisvo tautų apsisprendimo principo suvokimą šis principas apima vidinį ir išorinį aspektus, valstybės viduje egzistuojančių grupių atveju prioritetą teikiant būtent vidiniam apsisprendimo aspektui – galimybei laisvai nustatyti savo politinį statusą ir laisvai vykdyti savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą egzistuojančios valstybės viduje. T. y. apsisprendimas pirmiausia siejamas su politinės ar kultūrinės autonomijos galimybėmis, taip pat galimybe visavertiškai dalyvauti politiniuose procesuose, puoselėti savo tapatybę ir pan.

Išorinis laisvo tautų apsisprendimo principo aspektas, reiškiantis tam tikros tautos gyvenamosios teritorijos politinio statuso nustatymą (nepriklausomos valstybės sukūrimas, prisijungimas prie kitos valstybės ar kt.), visų pirma, siejamas su nesavivaldžių teritorijų, okupacijos ir pan. situacijomis. Kaip konstatavo JT Tarptautinis Teisingumo Teismas, „tautų apsisprendimo principo raida antrojoje 20 amžiaus pusėje sukūrė teisę į nepriklausomybę nesavivaldžių teritorijų tautoms ir tautoms, pajungtoms užsienio priespaudai, dominavimui ir išnaudojimui“⁵². Dėl kitų situacijų Teismas nurodė tik tai, kad valstybių nuomonės dėl to, ar tautų laisvo apsisprendimo principas suteikia teisę egzistuojančios valstybės gyventojų daliai atsiskirti nuo šios valstybės, radikaliai išsiskyrė. Sutarimo nebuvo ir dėl to, ar tarptautinė teisė suteikia teisę į „gynybinę secesiją“ (galimybę atsiskirti nuo valstybės, jei joje šiurkščiai pažeidžiamos tam tikros tautos teisės) ir, jei taip, kokiais konkrečiais atvejais⁵³. Kitaip tariant, Teismas nenustatė bendros valstybių nuomonės dėl egzistuojančios tarptautinės teisės (*opinio juris*), kuri leistų daryti išvadą apie teisės į secesiją egzistavimą bendrojoje (paprutinėje) tarptautinėje teisėje. Kita vertus, Tarptautinis Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į reikšmingą valstybių praktiką, nenustatė ir paprotinės normos, draudžiančios skelbti nepriklausomybę kitais nei dekolonizacijos ar išorinio išnaudojimo atvejais, egzistavimo⁵⁴.

Tokia situacija paprastai apibūdinama kaip „tarptautinės teisės tyła“ secesijos klausimu, kai, viena vertus, nėra pakankamo pagrindo kalbėti apie teisę į secesiją tarptautinėje teisėje, kita vertus, tarptautinė teisė iš principo nedraudžia vienašališkai skelbti nepriklausomybės. Kaip pažymi Borgenas, „tarptau-

⁵² International Court of Justice, Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion of 22 July 2010, § 79.

⁵³ *Ibidem*, § 82.

⁵⁴ *Ibidem*, § 79.

tinė teisė traktuoja secesiją kaip faktą⁵⁵, o ne kaip teisėto reikalavimo objektą ar draudžiamą veiksma.

Tačiau, kaip akcentuoja Theodoras Christakis, tarptautinė teisė nėra neutrali secesijų klausimu, nes tarptautinis teisinis reguliavimas yra aiškiai palankesnis valstybei, nei atsiskirti siekiantiems dariniams: valstybėms pripažįstama teisė imtis visų teisėtų priemonių, kad apgintų savo teritorijos vientisumą, be to, valstybių praktikoje egzistuoja prezumpcija prieš secesijos efektyvumą (darinio atsiskyrimas turi atrodyti ne kaip laikina, bet negrįžtama situacija). Galiausiai draudžiama secesija, kurią sukėlė pamatinių tarptautinės teisės normų pažeidimas⁵⁶.

Pastarąjį aspektą atskleidė JT Tarptautinis Teisingumo Teismas konsultacinėje išvadoje dėl Kosovo. Iš išvados matyti, kad pagal tarptautinę teisę neteisėtas yra toks vienašalis nepriklausomybės paskelbimas, kuris yra susijęs su neteisėtu jėgos panaudojimu ar kitais sunkiausiais bendrųjų tarptautinės teisės normų (t. y. tarptautinę bendruomenę saistančių tarptautinių papročių) ir ypač imperatyviųjų tarptautinės teisės normų (*jus cogens*⁵⁷) pažeidimais. Šiuo aspektu Teismas, be kita ko, rėmėsi Saugumo Tarybos rezoliucijomis, raginančiomis nepripažinti Šiaurės Kipro ir Serbų Respublikos (Respublikos Srpskos) ir gerbti atitinkamai Kipro Respublikos ir Bosnijos ir Hercegovinos teritorinį vientisumą⁵⁸. Taigi jau vien tai, kad „Krymo referendumas“ dėl prisijungimo prie Rusijos buvo vykdomas ginkluotos jėgos naudojimo ir grasinimų panaudoti ginkluotą jėgą fone, Krymo teritorijoje neteisėtai veikiant Rusijos ir jos kontroliuojamoms karinėms ir sukarintoms pajėgoms, realiai parėmusioms teritorijos kontrolę, taip pat atliekant didelio masto karinius manevrus prie Ukrainos sienų ir nuolat deklaruojant parengtį panaudoti jėgą, paneigia Krymo secesijos teisėtumą (šiuo požiūriu aplinkybei, kad „referendumas“ neatitiko minimalių tarptautinių standartų,

⁵⁵ Borgen, (5 išnaša) p. 229.

⁵⁶ Christakis T., „Self-Determination, Territorial Integrity and Fait Accompli in the Case of Crimea“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law*, 75 (1), 2015, p. 92-99.

⁵⁷ Imperatyviosios tarptautinės teisės normos (*jus cogens*) – tai visuotinai privalomos normos, nuo kurių negalima nukrypti jokiais atvejais. Tarptautinis Teisingumo Teismas tokiomis normomis yra pripažinęs normas, draudžiančias agresiją, genocidą, karo nusikaltimus bei nusikaltimus žmoniškumui.

⁵⁸ International Court of Justice, *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, § 81.

turinčių garantuoti laisvą valios išreiškimą⁵⁹, tenka antraeilis vaidmuo). Platus valstybių konsensusas šiuo klausimu yra išreikštas JT Generalinės Asamblėjos 2014 m. kovo 27 d. priimtoje rezoliucijoje Nr. 68/262 „Dėl Ukrainos teritorinio vientisumo“, kurioje raginama susilaikyti nuo bet kokių mėginių pakeisti Ukrainos sienas grasinant jėga, panaudojant jėgą ar kitomis neteisėtomis priemonėmis, pabrėžiama, kad 2014 m. kovo 16 d. referendumas negalioja, ir raginama nepripažinti jokių Krymo autonominės respublikos ir Sevastopolio miesto statuso pasikeitimų⁶⁰. Rusijos ginkluotųjų pajėgų kontroliuoto „referendumo“ neteisėtumas konstatuojamas ir Europos Parlamento, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos ir ESBO Parlamentinės Asamblėjos priimtos rezoliucijose⁶¹. Taigi Rusijos įsitraukimas į Krymo secesijos procesą paneigia galimybę remtis veiksmingumo principu, kuris tarptautinės teisės tylos secesijos klausimu sąlygomis ir nesant tarptautinės teisės pamatus pažeidžiančių aplinkybių, galėtų tapti sėkmingai ir negrįžtamai įgyvendintos secesijos teisėtumo pagrindu (*ex factis jus oritur* – „iš faktų kyla teisė“).

Taisyklę, paneigiančią nepriklausomybės paskelbimo ir secesijos teisėtumą karinės intervencijos kontekste, reikėtų laikyti bendrojo teisės principo *ex injuria jus non oritur* išraiška. Ši taisyklė sietina ir su JT Generalinės Asamblėjos deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų įtvirtinta tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principo turinį detalizuojančia nuostata, kad „kiekviena valstybė turi susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, kuriais siekiama suskaidyti kitos valstybės ar šalies nacionalinę vienybę ir teritorijos vientisumą“⁶², draudžiančia tautų apsisprendimo principą pasitelkti kaip priemonę teritorinio vientisumo principo pažeidimams.

⁵⁹ Europos komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) 2014 m. kovo 21 d. nuomonėje konstatavo, kad „aplinkybės Kryme neleido surengti referendumo, atitinkančio Europos demokratinius standartus“ ([http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)002-e), 10 10 2015). Aplinkybės, rodančios demokratinių standartų nepaisymą, nurodomos ir JT vyriausiojo žmogaus teisių komisaro 2014 m. balandžio 15 d. pranešime apie žmogaus teisių padėtį Ukrainoje (Report on the Human Rights Situation in Ukraine, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights of 15 April 2014, § 6).

⁶⁰ General Assembly resolution of 27 March 2014, No. 68/262, *Territorial Integrity of Ukraine*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262, 10 10 2015. Už šią rezoliuciją balsavo 100 valstybių, prieš – 11, susilaikė 58, 24 valstybių atstovai nedalyvavo balsavime.

⁶¹ Žr. Europos Parlamento rezoliuciją Nr. 2014/2699(RSP) „Dėl Rusijos spaudimo Rytų partnerystės šalims, ypač Rytų Ukrainos destabilizavimo“, (2015), ESBO Parlamentinės Asamblėjos rezoliuciją „Nesiliaujantys aiškūs, šiuolaikiniai ir neįstausyti Rusijos Federacijos vykdomi ESBO įsipareigojimų ir tarptautinių normų pažeidimai“ (2015), Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijas Nr. 1988 „Naujai įvykiai Ukrainoje: grėsmė demokratinių institucijų veikimui“ (2014) ir Nr. 1990 „Anksčiau ratifikuotų Rusijos delegacijos įgaliojimų persavarstymas materialiais pagrindais“ (2014).

⁶² JT Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų (45 išnaša).

Galiausiai, vertinant Krymo secesiją „gynybinės secesijos“ aspektu, tikslinga pasiremti Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos), veikiančios kaip Europos Tarybos patariamoji institucija konstitucionalizmo klausimais, pozicija. Pažymėjusi, kad nors kol kas nėra bendro sutarimo dėl to, ar tarptautinė teisė leidžia „gynybinę secesiją“, Venecijos komisija nurodė, kad:

[tokia secesija] galėtų būti teisėta nebent kaip kraštutinė priemonė tais atvejais, kai nuolat ir šurkščiai pažeidžiama tautos teisė į vidinį apsisprendimą ir visos kitos priemonės išspręsti šią situaciją buvo neveiksmingos. Toks atsiskyrimas turėtų vykti laikantis laisvą tautos valios raišką užtikrinančių tarptautinių standartų. Jei esant nuolatiniais ir grubiems teisės į vidinį apsisprendimą pažeidimams tauta laisvu balsavimu nuspręstų atskirti nuo esamos valstybės ir prisijungti prie kitos valstybės, tokį darinį į savo teritoriją inkorporavusi valstybė nepažeistų tarptautinės teisės⁶³.

Akivaizdu, kad Ukrainos atveju negalime kalbėti apie Krymo, kuriam pagal Ukrainos Konstituciją buvo suteikta plati autonomija, ar kitų teritorijų gyventojų diskriminavimą, draudimą dalyvauti politinių sprendimų priėmimo procese, puoselėti savo tautinę tapatybę ir pan. Pavyzdžiui, JT vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro pranešime nurodyta, kad rusakalbiai nepatyrė jokių grėsmių Kryme, ir išreikštas rimtas susirūpinimas dėl įvykiams Kryme nepritariančių jo gyventojų asmeninių ir politinių teisių pažeidimų⁶⁴. Be to, kaip matyti iš šio pranešimo, Venecijos komisijos nuomonės „Ar Ukrainos Krymo autonominės respublikos Aukščiausiosios tarybos sprendimas surengti referendumą dėl tapimo Rusijos Federacijos teritorija arba 1992 m. Krymo konstitucijos atkūrimo yra suderinamas su konstituciniais principais“ išdėstyta pozicija ir kt. šaltinių, „referendumo“ organizavimas ir vykdymas neatitiko tarptautinių standartų, nebuvo vykdomos derybos tarp visų suinteresuotų pusių⁶⁵. Todėl JT Generalinės Asamblėjos deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų įtvirtinta ir „gynybinės secesijos“ teisėtumo šalininkų argumentacijos pagrindą sudaranti apsauginė nuostata (angl. *safe-guard clause*), kad „tautų apsisprendimo principas negali būti aiškinamas tokiu būdu, kad leistų ar skatintų kokius nors veiksmus, kuriais būtų skaidomi arba visiškai ar iš dalies pažeidžiami suverenios ir nepriklausomos valstybės

⁶³ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on “Whether Draft Federal Constitutional Law No. 462741-6 On Amending the Federal Constitutional Law of the Russian Federation on the Procedure of Admission to the Russian Federation and Creation of a New Subject of the Russian Federation within the Russian Federation is Compatible with International Law”, 2014, § 26-27, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)004-e), 10 10 2015.

⁶⁴ „Plačiau nustatyta, kad rusams Kryme nebuvo kilusi grėsmė“ (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Report on the Human Rights Situation in Ukraine*, 15 April 2014, § 89).

⁶⁵ Žr. 59 išnašą.

teritorijos vientisumas ar politinė vienybė, kai ši valstybė veikia laikydama si tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principo ir todėl turi vyriausybę, atstovaujančią visai tautai, kuri priklauso šiai teritorijai, nedarydama jokių skirtumų dėl rasės, tikėjimo ar odos spalvos⁶⁶, tampa papildomu argumentu Ukrainos teritorinio vientisumo naudai.

2. Krymo aneksijos vertinimas Rusijos teisės mokslininkų publikacijose

Kaip minėta straipsnio įvade, Krymo „susivienijimo su Rusija“ problematiką nagrinėjantys Rusijos autorių darbai yra itin negausūs. Bent iš dalies tai galima paaiškinti jiems tekusiu nelengvu iššūkiu, verčiančiu ieškoti originalių sprendimų, nepatenkančių į egzistuojantį konsensusą dėl situacijos vertinimui aktualių tarptautinės teisės normų aiškinimo. Matyti ir tai, kad pateikiamuose argumentuose nemenka dalimi plėtojama oficialioji Rusijos pozicija, ypač atspindimi Putino „Krymo kalboje“ išsakyti teiginiai, net jei tiesiogiai į šią kalbą nenurodoma. Rusijos pareigūnų pasisakymų ir Rusijos veiksmus teisinančių publikacijų panašumas lemia tai, kad daug dėmesio skiriama ne tik teisinio pobūdžio argumentams, bet ir politiniams svarstymams, taip pat pateikiami šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu nereikšmingi arba akivaizdžiai klaidingi argumentai. Pavyzdžiui, Putinui spaudos konferencijoje užsiminus, kad režimo pasikeitimas Ukrainoje gali būti laikomas revoliucija, dėl kurios atsirado nauja valstybė, su kuria Rusija jokių įpareigojančių susitarimų nepasirašė⁶⁷, šis argumentas, sutapatinantis valstybės sąvoką su vienu iš jos požymių – vyriausybe, kaip neva teisinis, buvo atkartotas Kiros Sazonovos publikacijoje⁶⁸.

Pažymėtina, kad Rusijos Federacijos oficialioje retorikoje ir teisės moks-

⁶⁶ JT Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų (45 išnaša).

⁶⁷ „O jeigu tai revoliucija, ką tai reiškia? Man sunku nesutikti su kai kuriais mūsų ekspertais, kurie mano, kad toje teritorijoje atsiranda nauja valstybė. Taip pat, kaip buvo po Rusijos imperijos žlugimo, po 1917 m. revoliucijos, atsiranda nauja valstybė. O su šia valstybe ir dėl šios valstybės mes jokių įpareigojančių dokumentų nepasirašėme“ (Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине, стенограмма пресс-конференция от 4.3.2014, http://kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/20366/audios, 10 10 2015). Taip buvo pritaikytas sovietinės tarptautinės teisės postulatas, kad SSRS nesaisto jokie carinės Rusijos teisiniai įsipareigojimai (Марксен, (39 išnaša) c. 207).

⁶⁸ Žr. Сазонова К. Л., Международное право и украинский конфликт: что было, что будет, чем сердце успокоится, Электронный журнал «NB: Международное право» 1, 2014, с. 1-15, http://e-notabene.ru/wl/article_11666.html, 25 11 2015. Šio argumento variaciją pateikė ir Georgijus Veljaminovas, nurodęs, kad Rusija negali būti kaltinama pažeidusi Budapešto memorandumą, nes pasikeitęs Ukrainos vyriausybei, iš esmės pasikeitė Ukraina kaip teisės subjektas (Вельяминов Г.М., Воссоединение Крыма с Россией: Правовой ракурс, <http://www.igpran.ru/articles/3556/>, 25 11 2015).

lininkų argumentacijoje dominuoja tautų apsisprendimo aspektas (t. y. siekiama pagrįsti Krymo „secesijos“ teisėtumą), o jėgos draudimo principas (kartu ir galimi Rusijos veiksmai, susijusių su ginkluotųjų ir kitų pajėgų pasitelkimu, pateisinimai) paliekamas už analizės ribų, arba paliečiamas tik fragmentiškai⁶⁹. Kadangi į tautų apsisprendimo teisę taip pat nurodoma „sutarties“ dėl Krymo Respublikos priėmimo į Rusijos Federacijos sudėtį preambulėje⁷⁰, o Krymo gyventojų valios išreiškimu (referendumo rezultatais) grindžiami tokie dokumentai, kaip Rusijos Federacijos prezidento 2014 kovo 17 d. įsakas Nr. 147 „Dėl Krymo Respublikos pripažinimo“⁷¹ ir Federalinis konstitucinis įstatymas „Dėl Krymo Respublikos priėmimo“⁷², tikslinga susikoncentruoti į pagrindinius tautų apsisprendimo principo aiškinimo Rusijos teisės doktrinoje bruožus ir jų taikymą Krymo situacijai.

2.1. Tautų apsisprendimo principo reinterpretacija Rusijos oficialiojoje pozicijoje ir teisės doktrinoje

2.1.1. Tautų apsisprendimo principo aiškinimas „iki Kosovo“

Rusijos teisės doktrinoje įsitvirtinusiai tautų apsisprendimo principo, tiek kiek jis taikytinas už dekolonizacijos proceso ribų, sampratai ilgą laiką buvo būdingi šie bruožai:

Pirma, pripažįstant tarptautinėje teisėje egzistuojantį „tautos“ sąvokos

⁶⁹ Tai galima sieti, be kita ko, su Putino „Krymo kalboje“ išsakyta pozicija, jog nėra pagrindo kalbėti apie agresiją, kai „nebuvo išsauta nė šūvio ir nebuvo žmonių aukų“ (žr. Обращение Президента Российской Федерации от 18 марта 2014 года, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>, 10 10 2015). Be to, argumentai, skirti pateisinti Rusijos karinių pajėgų panaudojimą Ukrainoje, daugiausia buvo siejami su 2014 m. kovo 1 d. Rusijos Federacijos Tarybos sprendimu leisti Putinui panaudoti Rusijos Federacijos ginkluotąsias pajėgas Ukrainos teritorijoje.

⁷⁰ „Rusijos Federacija ir Krymo Respublika, [...] vadovaudamasi laisvu ir savanorišku Krymo tautų valios išreiškimu viso Krymo referendume [...] kuriame Krymo tautos priėmė sprendimą susijungti su Rusija Rusijos Federacijos subjekto teisėmis [...]“ (Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов, <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>, 10 10 2015).

⁷¹ „Atsižvelgiant į 2014 m. kovo 16 d. įvykusiame viso Krymo referendume išreiktą Krymo tautų valią, pripažinti Krymo Respubliką, kurioje Sevastopolio miestas turi specialų statusą, suvereniam ir nepriklausomam valstybei“ (Указ «О признании Республики Крым», <http://kremlin.ru/events/president/news/20596>, 10 10 2015).

⁷² „Krymo Respublikos priėmimo į Rusijos Federaciją pagrindai yra šie: 1) viso Krymo referendumo, [...] rezultatai“ (1 straipsnio 2 dalies 1 punktą) (Федеральный конституционный закон от 21.03.2014 г. № 6-ФКЗ, О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя, <http://kremlin.ru/acts/bank/38220>, 25 11 2015).

neapibrėžtumą, laikytasi pozicijos, kad „tauta“ kaip apsisprendimo teisės subjektas turi būti suvokiamas plačiau nei „tauta“ etnine prasme, tačiau ir neturi būti tapatinama su tam tikros valstybės teritorijos dalies gyventojais⁷³, t. y. prioritetas teiktas „tautos“ kaip *tautos-populus*, kuri gali būti multietninė, o ne *tautos-natio* sampratai, „tautą“ pirmiausia suvokiant kaip valstybės gyventojų visumą, valstybinę tautą. Pavyzdžiui, Stanislavas Černičenko teigė, kad teisė į apsisprendimą priklauso visai Kipro tautai, o atskiros turkiškos valstybės sukūrimas prieštarauja apsisprendimo principui ir pažeidžia Kipro teritorinį vientisumą⁷⁴. Nors pripažinta, kad teisė dalyvauti apsisprendimo procesuose ir nepatirti diskriminacijos turi būti garantuojama asmenims, nepriklausantiems valstybės „titulinei tautai“, griežtai atmesta galimybė teisės į secesiją subjektu pripažinti tautines mažumas⁷⁵.

Antra, akcentuojant, kad apsisprendimas pirmiausia turi būti įgyvendinamas egzistuojančios valstybės viduje, pripažinta teisė į „gynybinę secesiją“, kaip vieną iš apsisprendimo realizavimo formų. Teisė atsiskirti nuo egzistuojančios valstybės sieta su išimtinėmis situacijomis, kai vidinis apsisprendimas tampa neįmanomu⁷⁶ bei kai tauta nėra atstovaujama valstybės valdžios organuose ir tam tikros etnoteritorinės valstybės dalys yra diskriminuojamos⁷⁷. Kartu būdavo pabrėžiama, kad pirmiausia turi būti išnaudotos visos galimybės apginti pažeidžiamas teises vidinio apsisprendimo keliu⁷⁸.

Trečia, akcentuota tautų apsisprendimo principą įtvirtinančių dokumentų nuostata, kad apsisprendimas turi būti įgyvendinamas „laisvai, be kišimosi iš svetur“ bei pabrėžtas ginkluotos trečiųjų valstybių intervencijos, vykdomos be JT Saugumo Tarybos leidimo, neteisėtumas⁷⁹.

Ketvirta, pripažinta valstybės teisė ginti savo teritorinį vientisumą, įskaitant ir pasitelkiant ginkluotą jėgą, tais atvejais, kai apsisprendimo klausimas keliamas pažeidžiant valstybės konstitucinę santvarką ir pasitelkiant smurtą⁸⁰.

⁷³ Chernichenko S. V., Kotliar V. S., „Ongoing Global Legal Debate on Self-Determination and Secession: Main Trends” in Dahlitz J., ed., *Secession and International Law – Conflict Avoidance – Regional Appraisals*, The Hague: T.M.C. Asser Press, 2003, p. 77–78, 84.

⁷⁴ Чернченко С. В., Теория международного права: Старые и новые теоретические проблемы, Москва: НИМП, 1999, с. 184.

⁷⁵ Chernichenko S. V., Kotliar V. S., (73 išnaša) p. 77–78.

⁷⁶ Остроухов Н. В., Территориальная целостность государств в современном международном праве и ее обеспечение в Российской Федерации и на постсоветском пространстве, Москва: Российский университет дружбы народов, 2010, с. 10.

⁷⁷ Кузнецов В.И., Тузмухамедов Б.Р., отв. ред., Международное право: Учебник, Москва: Норма, 2010, с. 186.

⁷⁸ Chernishenko, S. V., Kotliar V. S., (73 išnaša) p. 83.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 80, 85.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 79–80.

Penkta, kalbėta apie būtinybę siekiant išorinio apsisprendimo atsižvelgti ir į kitų tautų teises ar interesus⁸¹, pabrėžti iššūkiai, kuriuos kelia piktnaudžiavimas tautų apsisprendimo principu, kai „politiniai, nacionalistiniai, separatistiniai ar kiti veiksniai tampa šio principo naudojimo varomąja jėga siekiant savanaudiškų tikslų“⁸². Pavyzdžiui, Aleksejus Moiseevas, apibendrinamas Rusijos tarptautinės teisės doktriną dėl tautų apsisprendimo ir valstybės teritorinio vientisumo principų santykio nurodė, kad „jei teritorinis tautų apsisprendimas yra susijęs su rimtais tarptautiniais nesutarimais ir konfliktais, o ne su savanorišku taikiu *visos valstybės tautos valios* [išskirta autorių] išreiškimu, tuomet politinės suverenios nepriklausomybės įgijimas prieštarauja tarptautinei teisei“⁸³. O Stanislavas Černičenko ir Vladimiras Kotliaras, komentuodami 2001 m. Amerikos ir Europos regioninių konferencijų secesijos klausimais baigiamuosius dokumentus, pažymėjo, kad JAV ir Vakarų Europos pozicija, pagal kurią tarptautinė teisė yra neutrali secesijos klausimais, nepakankamai apsaugo nuo separatizmo ir terorizmo, nes palieka galimybę bet kurį separatistinių judėjimą pripažinti legitimu⁸⁴. Pasak šių autorių, NVS teisininkų pozicija yra pranašesnė, nes pripažįstant vienašalės secesijos, kaip kraštutinės priemonės siekiant įgyvendinti apsisprendimą, teisėtumą, kartu akcentuojamas jos tikslas – apsisprendimo įgyvendinimas, taip užkertant kelią naudoti secesiją siekiant kitų tikslų, nei apsisprendimo įgyvendinimas⁸⁵.

Pažymėtina, kad tautų apsisprendimo principas Rusijos Federacijoje buvo ne tik teorinių diskusijų, bet ir konstitucinės justicijos bylų objektas. Dar 1992 m. kovo 13 d. tuometinis Rusijos Sovietų Federacinės Socialistinės Respublikos konstitucinis teismas priėmė nutarimą, kuriame vertino Totorijos Respublikos valstybinio suvereniteto deklaracijos ir sprendimo rengti referendumą dėl Totorijos valstybinio statuso konstitucingumą. Remdamasis JT Generalinės asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, Helsinkio pasitarimo baigiamuoju aktu ir kitais tarptautiniais dokumentais, RSFSR konstitucinis teismas pabrėžė, kad „neneigiant tautos teisės į apsisprendimą, įgyvendinamą teisėtai išreiškiant valią, turi būti vadovaujamosi tuo, kad tarptautinė teisė jį riboja reikalaujama laikytis teritorinio vientisumo ir pagarbos

⁸¹ Блищенко И. П., «Международно-правовые проблемы государств, входящих в СНГ», Российский ежегодник международного права 1996–1997 1, с. 5; Кузнецов В.И., Тузмухамедов Б.Р., (77 išnaša), с. 186.

⁸² Кузнецов В. И., Тузмухамедов Б.Р., (77 išnaša), с. 186–187.

⁸³ Моисеев А. А., Суверенитет государства в международном праве, Москва: Восток-Запад, 2009, с. 50.

⁸⁴ Chernishenko, S. V., Kotliar V. S., (73 išnaša) p. 84–85.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 83–84.

žmogaus teisėms principų.⁸⁶ Teismas konstatavo, kad „bet kokie veiksmai, kuriais siekiama pažeisti teritorinį vientisumą ir nacionalinę tautų vienybę, daro žalą RSFSR konstitucinei santvarkai ir yra nesuderinami su tarptautinėmis normomis, reguliuojančiomis žmogaus ir tautų teises.“⁸⁷ Aiškindamas tautų apsisprendimo principą iš skirtingų principų derinimo perspektyvos, vienteliu teisėtu ir teisingu Totorijos valstybinio statuso klausimo sprendimu konstitucinis teismas pripažino „įstatymu grindžiamą derybų procesą, kuriam turi dalyvauti visi suinteresuoti RSFSR subjektai“⁸⁸.

Tautų apsisprendimo ir valstybės teritorinio vientisumo principo santykis, nors ir netiesiogiai, taip pat buvo paliestas Rusijos Federacijos 1995 m. liepos 31 d. nutarime dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo Čečėnijos Respublikos teritorijoje. Šiame nutarime teismas pažymėjo, kad „konstitucinis tikslas išsaugoti Rusijos valstybės vientisumą atitinka visuotinai pripažintas tarptautines normas dėl tautos teisės į apsisprendimą“, be to, tarptautinės sutartys, kurių šalimi yra ir Rusijos Federacija (pvz., Ženevos konvencijų antrasis papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos), yra „grindžiamos prielaida apie valstybės galimybę pasitelkti ginkluotąsias pajėgas, siekiant apginti valstybės nacionalinę vienybę ir valstybės teritorinį vientisumą“⁸⁹. Taigi Rusijos konstitucinis teismas ginkluotųjų pajėgų panaudojimą siekiant išsaugoti valstybės teritorinį vientisumą pripažino atitinkančiu Rusijos tarptautinius įsipareigojimus, tarp jų ir įsipareigojimą gerbti tautų apsisprendimo principą.

Galiausiai 2000 m. birželio 7 d. nutarime dėl Altajaus Respublikos konstitucijos, Rusijos Federacijos konstitucinis teismas konstatavo, kad Rusijos Federacijos suverenitetas priklauso „multietninei Rusijos tautai kaip visumai“, o Rusijos Federacijos konstitucija

Federacijos suverenitetą ir Federacijos sudėtyje esančių respublikų konstitucinį teisinį statusą sieja ne su šių respublikų valios išreiškimu sutarties forma, o su multietninės rusų tautos, kuri, įgyvendindama tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principą, sukūrė atgimusį suverenų Rusijos valstybingumą kaip istoriškai susiformavusią valstybinę vienovę esama federacijos forma, valios išreiškimu. [...] Respublikos, kaip Rusijos Federacijos subjektai, neturi teisės priskirti sau suverenios valstybės požymių, net ir su sąlyga, kad jų suverenitetas būtų laikomas ribotu⁹⁰.

⁸⁶ Постановление Конституционного Суда РСФСР от 13 марта 1992 года, Москва, <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40636.pdf>, 25 11 2015.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 31 июля 1995 года, Москва, <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>, 25 11 2015.

⁹⁰ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 7 июня 2000 года, Москва, <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30359.pdf>, 25 11 2015.

Konstitucinis teismas taip pat konstatavo, kad tautoms, gyvenančioms Rusijos Federacijos subjektų teritorijoje, turi būti garantuota žemės ir kitų gamtinių išteklių, kaip jų gyvenimo ir veiklos pagrindo, apsauga ir naudojimas; tačiau, Rusijos Federacijos subjektas neturi teisės paskelbti jo teritorijoje esančių gamtinių išteklių savo nuosavybe, nes tai pažeistų Rusijos Federacijos suverenitetą⁹¹.

Iš minėtų nutarimų matyti, kad Rusijos konstitucinis teismas aiškiai pasisakė už tokį tautų apsisprendimo principo suvokimą, kuris garantuoja valstybės teritorinio vientisumo išsaugojimą, o teisės į apsisprendimą subjektu deklaravo visos valstybės (Rusijos Federacijos) tautą, atmesdamas galimybę tokiais subjektais pripažinti federacijos subjektus ir atitinkamai šių administracinių-teritorinių vienetų gyventojus.

Į valstybės teritorinio vientisumo principo apsaugą orientuotas tautų apsisprendimo principo aiškinimas buvo išdėstytas ir Rusijos Federacijos rašytinėje pozicijoje, pateiktoje Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje dėl Kosovo vienašalio nepriklausomybės paskelbimo atitikties tarptautinei teisei. Šiame dokumente nurodoma, kad valstybės gyventojų visuma neabejotinai yra apsisprendimo teisės subjektas, o klausimas, ar etninė arba kitokia grupė egzistuojančioje valstybėje gali būti laikoma tauta, ir jei taip, kokiomis sąlygomis, kelia daug diskusijų⁹². Vertindama Kosovo situaciją, Rusijos Federacija nurodė, kad nei 1991–1992 m., nei 1999 m. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Konstitucija ir tarptautinės bendruomenės pozicija nesuteikė pagrindo Kosovo gyventojus laikyti tauta, turinčia teisę į apsisprendimą, ypač nepriklausomos valstybės sukūrimo prasme⁹³. Rusijos pozicijoje taip pat buvo pateikta itin griežta aplinkybių, galinčių lemti vienašalės secesijos teisėtumą, samprata. Buvo pažymėta, kad pirminis 1970 m. JT Generalinės asamblėjos deklaracijos dėl tarptautinės teisės principų „apsauginės nuostatos“⁹⁴ tikslas yra garantuoti valstybių teritorinį vientisumą, ir nors ši nuostata gali būti aiškinama kaip leidžianti secesiją tam tikromis aplinkybėmis, „šios aplinkybės turi būti tikrai ekstremalios, kaip kad tiesioginė motininės valstybės ginkluota ataka, kelianti grėsmę pačiam tautos egzistavimui. Kitais atvejais, turi būti imtasi visų priemonių, kad tarp valstybės ir etninės bendruomenės kilusi įtampa

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion). Written Statement of the Russian Federation, § 81 <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15628.pdf>, 10 10 2015).

⁹³ *Ibidem*, § 90-91, 97, Conclusions.

⁹⁴ Žr. šio teksto 66 išnašą.

būtų išspręsta valstybės viduje⁹⁵. Taigi, JT Tarptautiniam Teisingumo Teismui pateiktoje oficialioje pozicijoje teisė į secesiją buvo susieta ne su bet kokia diskriminacija, o su situacijomis, kuriose iš esmės būtų galima kalbėti apie genocidą, etninį valymą, nusikaltimus žmoniškumui ar karo nusikaltimus.

2.1.2. Tautų apsisprendimo principo reinterpretacija

Oficialioji Rusijos pozicija, o kartu ir doktrininės nuostatos dėl tautų apsisprendimo principo turinio įgijo naują kryptį Rusijos–Gruzijos ginkluoto konflikto ir po jo sekusių teritorinių darinių susiformavimo kontekste. Pavyzdžiui, Rusijos užsienio reikalų ministerijos 2008 m. rugsėjo 5 d. surengtoje apskritojo stalo diskusijoje pabrėžta, kad „nuolatiniai Gruzijos grasinimai išspręsti Pietų Osetijos ir Abchazijos problemą kariniu būdu suteikė šioms *tautoms* [išskirta autorių] teisę kelti atsiskyrimo klausimą“, o karinė intervencija į Pietų Osetiją ir ginkluotų veiksmų prieš Abchaziją rengimas lėmė, kad „teritorinio vientisumo principas daugiau nebetaikytinas“⁹⁶. Greta šių, su Rusijos konstitucinio teismo išvadomis dėl tautos, kaip valstybės gyventojų visumos, ir valstybės teritorinio vientisumo prioriteto, kontrastuojančių teiginių, plėtota ir pseudoteisinė retorika. Pavyzdžiui, Rusijos užsienio reikalų ministras Sergejus Lavrovas savo straipsnyje teigė:

Negalime laikyti žmonių kieno nors teritorijos „priedu“, kurį galima savavališkai, be jų sutikimo, perduoti valstybės suverenitetui, pažeidžiant tarptautinės teisės principus, ypač kai Tbilisio valdžia, kuri, remdamasi Sovietų Sąjungos įstatymu dėl sąjunginių respublikų atsiskyrimo nuo SSRS, 1991 m. paskelbė nepriklausomybę, pati paneigė Gruzijos SSR sudėtyje esančių autonomijų teisę nulemti savo likimą, kaip to reikalavo tas pats įstatymas⁹⁷.

Argumentai, kuriais remiantis Krymo „prisijungimas“ prie Rusijos pristatomas kaip teisėtas tautų apsisprendimo principo įgyvendinimo atvejis, gali būti vertinami kaip nuosekli Abchazijos ir Pietų Osetijos secesijų kontekste formuotos pozicijos ir retorikos tęsa, savo esme kontrastuojanti su iki Kosovo bylos nusistovėjusiu tautų teisės į apsisprendimą principo aiškinimu. Žvelgiant į „Krymo susivienijimo su Rusija“ naratyvą konstruojančių teisės specialistų darbus, galima išskirti penkis pagrindinius tautų apsisprendimo teisės subjekto ir apsisprendimo turinio „naujojo“ aiškinimo ir taikymo Krymo situacijai bruožus.

⁹⁵ Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion). Written Statement of the Russian Federation, § 88.

⁹⁶ «Круглый Стол» в Дипакадемии МИД РФ, <http://www.dipacademy.ru/news288.shtml>, 25 11 2015.

⁹⁷ Lavrov S., “Russian Foreign Policy and a New Quality of the Geopolitical Situation”, *Diplomatic Yearbook 2008*, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/19E7B14202191E4AC3257525003E5DE7, 25 11 2015.

Visų pirma, vadovaujamosi lanksčia „tautos“, kaip bendra politine savimone pasižyminčių tam tikros teritorijos gyventojų, samprata. Pavyzdžiui, Anatolijus Kapustinas nurodo, kad Krymo gyventojai suformavo politinę-etninę bendruomenę, kuri laikytina teisės į apsisprendimą subjektu. Jo teigimu, nepriklausomybės referendume multietninė Krymo tauta, sudaryta iš visų Kryme gyvenančių etninių grupių, „atskleidė save kaip vieną apsisprendusią tautą ir įtikinamai pasirinko susivienijimą su Rusija“⁹⁸. Vladislavas Tomsinovas, remdamasis 1972 m. Tarptautinės teisininkų komisijos išvadomis dėl Rytų Pakistano (Bangladešo), kuriose „tautos“ atsiradimo faktas laikomas politiniu fenomenu⁹⁹, ir nurodydamas į Kosovo albanų precedentą, argumentuoja, kad Krymo gyventojai pagrįstai turi būti laikomi tauta, turinčia teisę į apsisprendimą¹⁰⁰. Politinį tautos pobūdį akcentuoja ir Vladislavas Tolstyčas. Jo manymu, būtent tautos kaip politinės sąjungos suvokimas leidžia apsisprendimo teisės, apimančios ir teisę į secesiją, subjektu laikyti nuo politinio bendravimo nušalintas ir taip iš valstybinės tautos pašalintas grupes¹⁰¹.

Nors Krymo „secesiją“ ginančių autorių darbuose vengiama detaliau atskleisti „Krymo tautos“ požymius, juos reikėtų sieti su argumentais apie istorinius ir kultūrinius Krymo ryšius su Rusija kaip „istorine tėvyne“ bei jo gyventojų „rusiškumu“. Pavyzdžiui, Tomsinovas teigia, kad 1992 m. gegužės 6 d. Krymo autonominės respublikos Aukščiausiosios tarybos priimtoje konstitucijoje įtvirtinta „politinė ir kultūrinė autonomija užtikrina šios teritorijos rusiškumo išsaugojimą [čia ir toliau išskirta autorių] ir buvo kompromisu tarp, viena vertus, Rusijos ir Ukrainos, bei, kita vertus, tarp Krymo ir Ukrainos. Tai leido rusų žmonėms (*русским людям*) visavertiškai įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą Ukrainos valstybės sudėtyje“¹⁰². O Kapustino pasirašytame Atvi-

⁹⁸ Kapustin A., „Crimea’s Self-Determination in the Light of Contemporary International Law“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law* 75 (1), 2015, p. 115.

⁹⁹ Tarptautinė teisininkų komisija konstatavo, kad Rytų Pakistano (Bangladešo) gyventojai laikytini „tauta“ tautų teisės į apsisprendimą principo prasme. Išvados teigiama, kad bendros charakteristikos, tokios kaip istorinis, rasinis, etninis, religinis, kalbinis ir pan. bendrumas, nėra savaime pakankamos ar būtinos tautai egzistuoti; tauta atsiranda tik tada, kai pradeda suvokti savo tapatybę ir patvirtina savo valią egzistuoti; todėl tautos atsiradimo faktas yra politinis fenomenas. Томсинов В.А., «Крымское право», или Юридические основания воссоединения Крыма с Россией, *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*, 5, 2014, c. 17, taip pat *The Events in East Pakistan. A Legal Study by the Secretariat of the International Commission of Jurists*, Geneva, 1972, § 70, <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/1972/06/Bangladesh-events-East-Pakistan-1971-thematic-report-1972-eng.pdf>, 25 112015.

¹⁰⁰ Томсинов, (99 išnaša) c. 17-18, 29.

¹⁰¹ Tolstykh V., „Three Ideas of Self-Determination in International Law and the Reunification of Crimea with Russia“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law* 75 (1), 2015, p. 124.

¹⁰² Томсинов, (99 išnaša) c. 26.

rame Rusijos Federacijos Tarptautinės teisės asociacijos laiške Tarptautinės teisės asociacijos vykdomajai tarybai pabrėžiama, kad etniniai rusai Kryme nelaikytini tautine mažuma, kadangi Krymas istoriškai buvo Rusijos dalis¹⁰³. Taigi, nors formaliai kalbama apie „Krymo tautos“ multietniškumą (o oficialiuose Krymo „prisijungimo“ prie Rusijos Federacijos dokumentuose referuojama į „Krymo tautas“), labiausiai akcentuojama būtent etninių rusų svarba, kartu bandant paneigti jų kaip tautinės mažumos, t. y. grupės, kuri pagal nusišlovėjusią doktriną neturi teisės į apsisprendimą secesijos forma, statusą.

Antra, pagrindžiant Krymo teisę į vienašalę secesiją, mėginama remtis „gynybinės secesijos“ koncepcija. Šiuo tikslu pasitelkiamos dvi tarpusavyje derinamos argumentacijos kryptys: pirmoji yra dominuojanti, siejama su Krymo autonomijos ribojimu ir gyventojų nušalinimu nuo dalyvavimo politiniuose procesuose, antroje referuojama į neva vykdytus žmogaus teisių pažeidimus ir „Krymo tautai“ kilusias grėsmes. Nors deklaruojamas vidinio apsisprendimo prioritetas¹⁰⁴ ir išimtinis teisės į secesiją pobūdis¹⁰⁵, tęstinumas su anksčiau dominavusiomis oficialiomis ir doktrininėmis nuostatomis dėl tautų teisės į apsisprendimą turinio tampa visiškai formalus. Grindžiant Krymo teisę į vienašalę secesiją, iš esmės performuluojamos ne tik teisės į secesiją sąlygos, bet ir vidinio apsisprendimo samprata.

Itin aiškiai tai atsiskleidžia Kapustino dėstomoje pozicijoje, kad Krymo gyventojai siekė „nacionalinės nepriklausomybės Ukrainos sudėtyje“, tačiau Ukraina nutraukė valstybingumo formavimosi procesą ir dėl to pastarieji įgijo teisę į secesiją:

Krymo autonomija buvo ilgos ir nuoseklios Krymo tautos kovos rezultatas. [...] Krymo tautos sutikimas būti Ukrainos dalimi buvo laisvai išreikštas 1992 m. Krymo konstitucijoje, bet šį sutikimą lydėjo paskelbimas apie viršenybę gamtiniams ištekliams, materialinėms, kultūrinėms ir dvasinėms vertybėms, bei apie suverenių teisių visoje Krymo Respublikoje vykdymą. Taip pat buvo nustatyta, kad Krymo Respublika per savo valdžios institucijas ir pareigūnus įgyvendins visą valdžią savo teritorijoje, išskyrus tas funkcijas, kurias Respublika savanoriškai deleguoja Ukrainai [...]. Tačiau centrinė Ukrainos vyriausybė jėga nutraukė Krymo valstybės raidą, neparodydama nė užuominos apie norą atsižvelgti į Krymo tautos valią. Respublika parado visas teises, išskyrus teisę vadintis autonomine respublika.

¹⁰³ *Открытое письмо в Исполнительный совет Ассоциации международного права*, <http://www.ilarb.ru/html/news/2014/5062014.pdf>, 10 10 2015.

¹⁰⁴ Pvz., Tomsinovas teigia, kad „tik įgyvendinant teisę į apsisprendimą vidiniu būdu, ši teisė gerai dera su valstybių teritoriniu vientisumu, kas itin svarbu šiuolaikinei tarptautinei teisei tvarkai, kurios pamatą sudaro abu šie principai“ (Томсинов, (99 išnaša) c. 29).

¹⁰⁵ Pvz., Kapustinas nurodo, kad, neneigiant radikalaus požiūrio, leidžiančio išorinį apsisprendimą „įgyvendinti visoms tautoms, įskaitant etnines grupes, mes vadovaujamės atsargesniu požiūriu, leidžiančiu secesiją tik išskirtinėmis aplinkybėmis“ (Kapustin, (98 išnaša) p. 106–107).

Ukraina neleido Krymo tautai laisvai išreikšti savo valios pasitelkiant vidines demokratinės procedūras (plebiscitą, referendumą ar pan.). Deklaracijos dėl tarptautinės teisės principų dvasia tai gali būti aiškinama kaip tautos teisės į vidinį apsisprendimą paneigimas, o ne kaip veikimas pagarbos šiai teisei dvasia, šios teisės skatinimas ir padėjimas ją įgyvendinti. Ši neteisėta prievarta, užkirtusi kelią vidinio apsisprendimo įgyvendinimui, atvedė prie išorinio apsisprendimo ir laisvės pasirinkti tolesnės raidos kelią, įskaitant teisę laisvai pasirinkti istorinį likimą vadovaujantis tarptautine teise¹⁰⁶.

Labai panašius argumentus, beje, akivaizdžiai prieštaraujančius Rusijos Federacijos konstitucinio teismo pozicijai dėl valstybės suvereniteto nedalomo, pateikia ir Tomsinovas, 1998 m. Krymo Aukščiausiosios tarybos priimtoje Krymo autonominės respublikos konstitucijoje įtvirtintą autonomiją laikantis aiškiai nepakankama¹⁰⁷.

Tokiais argumentais apie neva paneigtą vidinio apsisprendimo įgyvendinimo galimybę iškreipiama „vidinio apsisprendimo“, įprastai suvokiamo per teisę į tam tikrą autonomiją ir galimybę visavertiškai, be diskriminacijos dalyvauti šalies politiniame gyvenime, samprata¹⁰⁸, šią apsisprendimo įgyvendinimo formą iš esmės susiejant su valstybės teritorijos dalies gyventojų teise vienašališkai nustatyti savo politinį statusą, įskaitant ir galimybę siekti suvereniteto. Kartu nutrinamos ribos tarp vidinio ir išorinio apsisprendimo. Beje, Kapustinas netgi tiesiogiai kaltina Ukrainą nesudarius sąlygų Krymo Respublikai atsiskirti. Jis nurodo, kad 1992 m. gegužės 5 d. Krymo Aukščiausioji taryba paskelbė Krymo Respublikos nepriklausomybės deklaraciją, kuri turėjo įsigalioti po referendumo, turėjusio įvykti tų pačių metų rugsėjo 2 d. Tačiau 1992 m. gegužės 13 d. Ukrainos Aukščiausioji taryba aktą dėl nepriklausomybės paskelbimo ir referendumo pripažino antikonstituciniu, suspendavo Krymo Aukščiausiosios tarybos veiksmus ir paleido Krymo parlamentą. 1992 m. liepos 9 d. Krymo Aukščiausioji taryba dekretą dėl referendumo išaldė¹⁰⁹. Kapustino teigimu, tai rodo, „kad Krymo tautos teisė į *išorinį apsisprendimą* [išskirta autorių] buvo aiškiai paneigta“¹¹⁰.

Galiausiai, referuojama į neva įvykusį Krymo gyventojų nušalinimą

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 114–115.

¹⁰⁷ Томсинов, (99 išnaša) c. 26-28.

¹⁰⁸ P vz., Černičenko nurodo, kad vidinis apsisprendimas – tai tam tikra sugyvenimo su kitomis valstybės tautomis forma, pvz., autonomija ar federacijos subjekto statusas (Чернченко С. В., Право народов на самоопределение. Защита меньшинств в современном международном праве, Лекция от 2 марта 2004, Москва, http://www.terralegis.org/terra/lek/lek_27.html, 25 11 2015). Esminiu vidinio apsisprendimo požymiu laikomas adekvatus visų valstybėje gyvenančių tautų atstovavimo centriniuose valdžios organuose užtikrinimas (Малов Д., «Принцип равноправия и самоопределения народов в системе современного международного права: особенности толкования и проблемы субъектности», Вестник международных организаций 2 (41), 2013, c. 145–146).

¹⁰⁹ Kapustin, (98 išnaša) p. 110–111.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

nuo politinio atstovavimo. Kapustinas nurodo, kad „nekonstitucinis perversmas panaikino Krymo tautos teisę į atstovavimą centrinėje Ukrainos valdžioje“¹¹¹. Tolstychas šį argumentą plėtoja išsamiau ir tiesioginį Krymo gyventojų nušalinimą nuo dalyvavimo politinėje komunikacijoje sieja su Viktoro Janukovyčiaus nušalinimu nuo Ukrainos prezidento pareigų, prieš Regionų ir Ukrainos komunistų partijas nukreipta kampanija, nepakankamai reprezentatyviu pereinamosios Ukrainos vyriausybės pobūdžiu ir liustracijos procesais¹¹².

Argumentus, turinčius parodyti nuoseklų Krymo gyventojų siekį pasinaudoti apsisprendimo teise ir jų apsisprendimo galimybių paneigimą, papildo teiginiai apie „Krymo tautai“ kilusias grėsmes. Kapustinas apie jas kalba pasitelkdamas Rusijos pozicijos Kosovo byloje terminus ir nurodydamas į neva vykdytus žmogaus teisių pažeidimus ir kilusių masinių pažeidimų grėsmę:

Į valdžią Kijeve atėjo radikalūs nacionalistai; jie atvirai grasino visiems, kas su jais nesutiko, ir ypač asmenims, siekiantiems išsaugoti rusų kalbą ir kultūrą savo gyvenamoje teritorijoje. Krymo gyventojai neslėpė savo kultūrinio ir kalbinio bendrumo su Rusija. [...] Krymo situacijoje buvo kilusi grėsmė fiziniam tautos egzistavimui [išskirta autorių] ir todėl atsiskyrimas nuo Ukrainos buvo pateisinamas pagal „gynybinės secesijos“ reikalavimus. Žinoma, lyginant su Bangladešo, Kosovo ir kitais šios rūšies pavyzdžiais, situacija Kryme buvo skirtinga. Nebuvo masiškai žudomi civiliai ar vykdomi didelio masto kariniai veiksmai, bet tai nebuvo Ukrainos vyriausybės ar tarptautinės bendruomenės nuopelnas.

[...] politinė ir teisinė situacija, įsivyravusi Ukrainoje po antikonstitucinio perversmo, sukėlė realią grėsmę didžiosios dalies Krymo gyventojų, nuo pat pradžių atmetusių nekonstitucinius politinės kovos metodus, gyvybei, sveikatai ir žmogaus teisėms¹¹³.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 116.

¹¹² „Teisė į secesiją atsiranda tada, kai tauta nušalinama nuo politinio bendravimo valstybės viduje, kai į jos valią neatsižvelgiama priimant politinius sprendimus. Egzistuoja įrodymai, kad po 2014 m. vasarį Ukrainoje įvykusio valstybės perversmo Krymo gyventojai atsidūrė būtent tokioje padėtyje. Pirma, perversmas pašalino prezidentą, už kurį 2010 m. balsavo 78,24 proc. Krymo ir 84,35 Sevastopolio gyventojų (iš viso Ukrainoje – 48,95 proc.). Antra, po perversmo prasidėjo kampanija, nukreipta prieš dvi politines partijas: Regionų partiją, kurią 2012 m. parėmė 52,26 proc. Krymo rinkėjų (Sevastopolio – 46,90 proc., Ukrainos – 30 proc.) ir Ukrainos komunistų partiją (19,41 proc. Kryme, 29,26 proc. Sevastopolyje ir 13,18 proc. Ukrainoje). Šios partijos oficialiai buvo paskelbtos antivalstybinėmis, kai kurie jų vadovai patyrė prievartą, partijų būstinės ir nariai buvo puldinėjami (taip pat parlamento sesijų metu). Apie 80 iš 180 deputatų paliko Regionų partijos frakciją parlamente. Trečia, po perversmo buvo suformuota pereinamoji vyriausybė, atstovaujanti tik dvi iš penkių parlamentinių partijų: Batkivščyna ir Svoboda, kurios kartu gavo 36 proc. balsų 2012 m. rinkimuose. Ketvirta, beveik visais vyriausybės lygiais ir beveik visose srityse pritaikyta liustracija; svarbiausius postus užėmė į valdžią atėjusių politinių jėgų atstovai. Penkta, naujoji vyriausybė atsisakė imtis priemonių, skirtų atkurti visuomenės santarvę (konsensusą), t. y. surengti referendumą, pirmalaikius parlamento rinkimus ir derėtis su kitomis pusėmis“ (Tolstykh, (101 išnaša) p. 135; Толстых В.Л., «Воссоединение Крыма с Россией: правовые квалификации», Евразийский юридический журнал 5 (72), 2014, § 5, http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=6186%3A2014-06-25-08-34-35&catid=442%3A2014-06-25-08-30-09&showall=1, 25 11 2015).

¹¹³ Kapustin, (98 išnaša) p. 116–117.

Beje, strategija, kurioje derinami apsisprendimo siekių tęstinumo ir grėsmės fiziniam tautos išlikimui argumentai, buvo pasitelkta dar 2008 m. tuometinio Rusijos prezidento Dmitrijaus Medvedevo kalboje, skirtoje pranešti apie sprendimą pripažinti Pietų Osetijos ir Abchazijos nepriklausomybę:

Saakašvilis pasirinko genocidą kaip priemonę politiniams tikslams pasiekti. Tokiu poelgiu jis sunaikino visas viltis dėl taikaus osetinų, abchazų ir gruzinų sugyvenimo vienoje valstybėje. Pietų Osetijos ir Abchazijos tautos referendumuose kelis kartus pasisakė už savo respublikų nepriklausomybę. Mūsų supratimu, po to, kas įvyko Cchinvalyje, ir kas buvo suplanuota Abchazijai, jos turi teisę pačios nuspręsti, koks bus jų likimas¹¹⁴.

Visiškai kitaip grėsmę „Krymo tautos“ egzistavimui konstruoja Tomsinovas ir Tolstychas, akcentuojantys ne tiek fizinį, kiek kultūrinį šios grėsmės aspektą, kartu užimdami visiškai kitokią poziciją, nei oficialioji Rusijos Federacijos pozicija, teikta Tarptautiniam Teisingumo Teismui Kosovo byloje.

Pasak Tolstycho, apsisprendimo principo tikslas yra užtikrinti dalyvavimą politiniame procese, o ne apsaugoti žmogaus teises (pastarąją funkciją atlieka žmogaus teisių principas). Žmogaus teisių laikymasis nėra įrodymas, kad politiniame bendravime dalyvauja visi įgalioti subjektai. Dėl šios priežasties „aplinkybė, kad Kryme nebuvo žmogaus teisių pažeidimų, panašių į tuos, kurie vyko Kosove, negali tapti pagrindu nesuteikti jo gyventojams, nušalintiems nuo politinės komunikacijos, teisės į apsisprendimą“¹¹⁵. Tolstycho teigimu,

apsisprendimo principo politinė prasmė [...] yra ne tik galimybės dalyvauti politiniame procese užtikrinimas, bet ir tautos savitumo išsaugojimas. Todėl apsisprendimo principas pažeidžiamas ne tik tada, kai tauta tiesiogiai nušalinama nuo politinio proceso, bet ir kai iškyla grėsmė tautos savitumui, dėl poveikio jos subjektyvioms ir objektyvioms savybėms [...]. Šiuo atveju taip pat galima kalbėti apie netiesioginį nušalinimą nuo politinio proceso, kai tai daroma nustatant kultūrinį cenzą, kurį įveikti galima tik praradus tautos savitumą.

Kai kurie įvykiai Ukrainoje gali būti vertinami kaip mėginimas įvesti tokį cenzą, tarp jų – įstatymo dėl regioninių kalbų panaikinimo inicijavimas, paminklų Leninui (kuris daugeliui yra ne tiek politinis, kiek nacionalinis simbolis) griovimas, antirusiškos proklamacijos [...] ¹¹⁶, prievartinis Europinės integracijos ir Europos tapatybės skleidimas.¹¹⁷ [...] Šių veiksmų masiškumas, sisteminis pobūdis ir palaikymas ar skatinimas iš naujosios valdžios pusės sustiprino šių priemonių keliamą grėsmę, ir reikšmingu mastu pateisino Krymo atsiskyrimą.

Kultūrinio cenzo įvedimas gali būti kvalifikuojamas kaip genocidas, tačiau ne Kon-

¹¹⁴ *Statement by President of Russia Dmitry Medvedev*, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/08/26/1543_type82912_205752.shtml, 10 10 2015.

¹¹⁵ Толстых, (112 išnaša) § 8.

¹¹⁶ *Ibidem*, § 9.

¹¹⁷ Tolstych, (101 išnaša) p. 136.

vencijos prieš genocidą prasme [...], o taip, kaip jį apibrėžė Lemkinas [...]”¹¹⁸.

Beje, šio autoriaus nuomone, „Krymo pasirinkimas yra ne tik politinis, bet ir ideologinis“, nes, pasirinkdami prisijungimą prie Rusijos, Krymo gyventojai atmetė liberalias sistemas, tapusias XXI a. Vakarų kolonializmo ideologija¹¹⁹.

Kultūrinės grėsmės „Krymo tautai“ akcentuoja ir Tomsinovas, nurodantis, kad situacijos, kai tauta negali realizuoti apsisprendimo nepasitraukdama iš esamos valstybės ir nesukurdama savo nepriklausomos ir suverenos valstybės ar neprisijungdama prie kitos valstybės (kaip tai nutiko Krymo atveju), sietinos ne tik su kolonijine priklausomybe, bet ir su atvejais, kai valstybės gyventojų dalis yra persekiama nacionaliniu, etniniu ir kultūriniu pagrindais:

Tautos išsaugojimas neįmanomas be jos kultūros, kalbos, tikėjimo, gyvenimo būdo, istorinės atminties, sakralių objektų. Todėl tautos naikinimu reikia laikyti ne tik fizinių jos naikinimą, genocidą, bet ir valstybinės valdžios vykdomą išvardytų tautos dvasinio gyvenimo elementų ardymą.

Jau pirmieji jų [po valstybinio perversmo atėjusios radikalų-*zapadnikų* valdžios] žingsniai valstybėje, pirmieji jų pareiškimai parodė Krymo gyventojams, kad rusiškos kultūros, kalbos, istorinės rusų ir ukrainiečių tautos atminties naikinimas yra vos ne pagrindinis jų tikslas.

Todėl Krymo tauta turėjo pagrindą nuspręsti, kad Ukrainos valstybės sudėtyje įgyvendinti teisę į apsisprendimą neįmanoma¹²⁰.

Trečias bruožas, atsiskleidžiantis Krymo secesiją ir prijungimą prie Rusijos teisančių autorių darbuose, yra referendumo svarbos akcentavimas, šiam nacionalinės teisės reguliuojamam institutui suteikiant tarptautinę teisinę reikšmę. Pavyzdžiui, Viačeslavo Evdokimovo ir Timūro Tuchvatulino teigimu, „vienintelis tinkamas naujų valstybių susikūrimo būdas – valstybės dalies atsiskyrimas jo gyventojų sprendimu, išsakytu visuotiniame balsavime,

¹¹⁸ Толстых, (112 išnaša) § 9. Autorių pastaba: Genocido terminą pasiūlęs Raphaelis Lemkinas jį suvokė ne tik kaip masinį tam tikrai tautai priklausančių asmenų žudymą, bet ir kaip „koordinuotą planą, sudarytą iš skirtingų veiksmų, kuriais siekiama sunaikinti esminius nacionalinių grupių gyvavimo pagrindus, kartu išnaikinant ir pačias grupes. Tokio plano tikslai būtų politinių ir socialinių institucijų, kultūros, kalbos, tautinių jausmų, religijos ir ekonominio nacionalinių grupių egzistavimo suardymas, taip pat tokioms grupėms priklausančių asmenų saugumo, laisvės, sveikatos, orumo ir netgi gyvybės sunaikinimas. Genocidas yra nukreiptas prieš nacionalinę grupę kaip vienetą, ir jį sudarantys veiksmai yra nukreipti ne prieš asmenis kaip tokius, bet prieš juos kaip nacionalinės grupės narius“ (Lemkin R., *Axis Rule in Occupied Europe*, Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd, 2005, p. 79). JT Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį 2 straipsnyje įtvirtintoje genocido sampratoje akcentuojamas fizinis nacionalinių, etninių, rasinių ar religinių grupių naikinimas: tos grupės narių žudymas; rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymas tos grupės nariams; tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį; priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas; prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai (Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-855).

¹¹⁹ Толстых, (112 išnaša) § 10.

¹²⁰ Томсинов, (99 išnaša) c. 29-30.

laikantis demokratiŋų principų ir tarptautinės teisės normų¹²¹.

Pastebėtina, kad nors tarptautinėje teisėje nėra įtvirtinta „teisė į referendumą“, pasak Sazonovos, remiantis Tarptautine žmogaus teisių chartija galima daryti išvadą, kad Krymo gyventojų teisė į referendumą kyla ne iš nacionalinių įstatymų, o iš pamatinių žmogaus teisių¹²². Panašios pozicijos laikosi ir Georgijus Veljaminovas, argumentuojantis, kad teiginiai apie Krymo referendumo neteisėtumą tiesiogiai prieštarauja 1966 m. Paktams, įtvirtinantiems tautų teisę į apsisprendimą. Šio autoriaus teigimu, valstybės privalo užtikrinti, kad jų nacionaliniai įstatymai realiai garantuotų tautų teisę į apsisprendimą. Kadangi balsavimas, vykstantis visos valstybės mastu, užkerta kelią konkrečios tautos apsisprendimui, Ukrainos konstitucijos 73 straipsnis, nustatantis, kad Ukrainos teritorija gali būti keičiama tik visos Ukrainos referendumu, prieštarauja Ukrainos tarptautiniams teisiniams įsipareigojimams, susijusiems su apsisprendimo principo laikymusi¹²³. Galiausiai, Tomsinovo teigimu, „referendumo teisėtumas neturi kelti jokių abejonių, nes pagal Vakarų Europos teisės tradiciją referendumo vykdymas yra teisėtas, net jeigu tokios galimybės nenumato valstybės konstitucija“¹²⁴. Tiesa, detalesnių šių išvadų pagrindžiančių argumentų minėtasis autorius nepateikia.

Referendumų sureikšminimą pastebi ir Rusijos oficialią retoriką analizuojantis Borgenas, teigiantis, kad referendumo procesas tampa pakaitalu apsisprendimo teisės materialiniam turiniui ir primenantis, kad referendumai ir plebiscitai, būdami demokratijos simboliu, istoriškai ne kartą buvo naudojami kaip patogi kaukė, pridengianti teritorinę ekspansiją¹²⁵.

Referendumo reikšmę Krymo aneksijos procese puikiai atspindi, be kita ko, Rusijos Federacijos konstitucinio teismo pirmininko Valerijaus Zorkino mintys: „Rusijai teko (vėlgi skubiai) reaguoti (taip pat ir per Konstitucinę teisimą) į naują grėsmę Kryme gyvenantiems piliečiams. Šį kartą – nagrinėjant ir priimant teisinius sprendimus, *kylančius iš teisėtu ir demokratiŋų būdu išreikštos šių piliečių valios* [išskirta autorių]“¹²⁶. Zorkinas taip pat pabrėžia referendumo ir vėlesnių Krymo gyventojų apklausų svarbą, kaip paneigiančių „mitų

¹²¹ Евдокимов В.Б., Тухватуллин Т.А., Принятие Республики Крым и города Севастополя в состав Российской Федерации, <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=4251>, 10 10 2015.

¹²² Сазонова, (68 išnaša).

¹²³ Вельяминов, (68 išnaša).

¹²⁴ Томсинов, (99 išnaša) c. 28.

¹²⁵ Borgenas taip pat remiasi Wilhelmo Grewe pateiktais pavyzdžiais: teritorinės ekspansijos tikslu apsisprendimo žodyną ir referendumo procesą naudojo Napoleono Prancūzija, o 1795 m. Austrijos Nyderlanduose (dabartinėje Belgijoje) vykęs plebiscitas buvo pramintas „graudžia komedija“ (Borgen, (5 išnaša) p. 247).

¹²⁶ Зорькин В. Д., «Право - и только право», Российская газета 6631 (60) от 24 марта 2015 г., <http://m.rg.ru/2015/03/23/zorkin-site.html>, 10 10 2015.

apie Rusijos įvykdytą ginkluotą Krymo pusiasalio aneksiją¹²⁷. Panašios pozicijos laikosi ir Veljaminovas, teigiantis, kad „tarptautinė teisė ribotų Rusijos teisę priimti Krymą į savo sudėtį tik tuo atveju, jei tai būtų prievartinis prijungimas, apsisprendusios tautos teritorijos aneksija. Tačiau, kaip parodė referendumo rezultatai, tai buvo faktiškai bendras Krymo tautos troškimas“¹²⁸. O Kapustinas laiko svarbia aplinkybę, kad Krymo perleidimas Ukrainai 1954 m. „buvo išimtinai vidaus administracinis klausimas [...], [todėl] nebuvo surengtas referendumas ir nebuvo atsižvelgta į vietos gyventojų valią“¹²⁹.

Itin radikalią poziciją dėl referendumo svarbos užima Tomsinovas, teigiantis, kad „žvelgiant iš šiuolaikinės vakarų europietiškosios teisės tradicijos perspektyvos, grindžiamos tautos valdžia, *svarbiausiu teisiniu Krymo susijungimo su Rusija pagrindu* [išskirta autorių] tapo 2014 m. kovo 16 d. referendumas, parodęs nuoširdų didžiosios daugumos Krymo gyventojų norą prisijungti prie Rusijos.“¹³⁰ Taigi, šis autorius referendumą vertina kaip savarankišką, ir iš esmės besąlyginį Krymo secesijos pagrindą. Vis dėlto tarptautinės teisės požiūriu originaliausia „tautos valią“ suabsoliutinanti pozicija buvo pateikta atvirame Rusijos Federacijos Tarptautinės teisės asociacijos laiške, kuriame teigiama, kad

Krymo likimą nulėmė Krymo tautos ir jo istorinės tėvynės Rusijos tautos valios išreiškimas. Masiniai mitingai, vykę visuose didžiuosiuose Rusijos miestuose palaikant susijungimą su Krymu po dvidešimt trejų metų pertraukos – tai savotiškas daugiamilijonės Rusijos tautos valios išreiškimas dėl jos istorinių teisių į Krymą¹³¹.

Kartu pastebėtina, kad daugumai autorių nutylint apie „referendumo“ Kryme organizavimo aplinkybes, Tolstychas pateikia savitą požiūrį į tarptautinius referendumo organizavimo standartus. Jo teigimu, tokie standartai (pvz., Venecijos komisijos 2007 m. priimtas Geros referendumų praktikos kodeksas),

vertingi tiek, kiek jie užtikrina sprendimo, išsakyto referendume, atitiktį tikrajai tautos valiai. Šių standartų adresatas yra ne apsisprendžianti tauta, o trečiosios valstybės, kurioms jie turi padėti susiformuoti poziciją apie bendrąją valią. Aplinkybių, nurodytų standartuose, egzistavimas, kaip kad taikus referendumų vykdymas, visuotinis, lygus, laisvas ir slaptas balsavimas, žiniasklaidos laisvė ir vyriausybės neutralumas, tarptautinis stebėjimas, derybų išnaudojimas ir kt., turėtų būti laikomas įtikinamu bendrosios valios nepriekaištingumo įrodymu. Tačiau kai kurių iš šių aplinkybių nebuvimas neturi automatiškai lemti išvados, kad bendroji valia buvo ydinga. Pastaroji išvada gali būti

¹²⁷ Zorkin V., *Civilization of law and development of Russia*, Petersburg: St. Petersburg International Legal Forum, 2015, p. 265.

¹²⁸ Вельяминов, (68 išnaša).

¹²⁹ Капустин, (98 išnaša) p. 110.

¹³⁰ Томсинов, (99 išnaša) с. 28.

¹³¹ Открытое письмо в Исполнительный совет Ассоциации международного права, (103 išnaša).

daroma tik išsiaiškinus konkrečias aplinkybes ir esant svariems apgaulės, klaidos ar išorinės prievartos įrodymams. Dėl šios priežasties, karinis trečiosios valstybės buvimas gali būti laikomas prievarta tik tuo atveju, jei jis paveikė bendrąją valią. Kitais atvejais (pvz., kai tikslas buvo apsaugoti laisvą bendrosios valios formavimąsi), tai negali nepaisyti referendumo.¹³²

[...] Net jei ir nebuvo laikomasi žodžio ir susirinkimų laisvės, vargu ar tai gali būti vertinama kaip apgaulė. Galiausiai, klausimas dėl Krymo atsiskyrimo nuo Ukrainos ir prisijungimo prie Rusijos buvo gana aiškus (skirtingai nuo klausimo apie Ukrainos asociaciją su Europos Sąjunga); šiame kontekste sudėtinga teigti, kad Krymo gyventojai suklydo pasirinkdami. Referendumo rezultatus nulėmė kiti, daug pastovesni, galingesni ir akivaizdesni veiksniai – visų pirma, istorinis ir kultūrinis Krymo bendrumas su Rusija, kuriam dėl valstybinio perversmo buvo kilusi grėsmė.¹³³

Ketvirtasis aspektas, kurį svarbu pažymėti atskleidžiant Rusijos autorių plėtojama „Krymo susijungimo su Rusija“ naratyvą, yra Rusijos karinių pajėgų vaidmens Kryme aiškinimas. Pastebėtina, kad tiek Rusijos tarptautinės teisės doktrinoje, tiek ir Kosovo byloje teiktoje pozicijoje nuosekliai pabrėžiama iš Tarptautinės teisės principų deklaracijos kylanti nuostata, kad apsisprendimas turi būti įgyvendinamas „laisvu tautos pasirinkimu, be išorinio kišimosi“¹³⁴. Pagrindinė strategija, kurios laikomasi siekiant apeiti šią nuostatą, yra teiginys, jog Rusijos ginkluotųjų pajėgų tikslas buvo ne paveikti laisvos valios išreiškimą, bet sudaryti jam sąlygas, t. y. padėti „Krymo tautai“ realizuoti apsisprendimą. Kaip pažymi Veljaminovas, „nėra nei vieno patikimo fakto, kad žmonės, atvykę į referendumą, būtų patyrę spaudimą, ypač panaudojant ginklą“¹³⁵. Tomsinovo teigimu, Rusijos pajėgos turėjo „apsaugoti Krymo tautą nuo prievartinių Ukrainos valdžios arba radikaliai nusiteikusių nacionalistų veiksmų, atimančių galimybę piliečiams surengti referendumą“¹³⁶. Pasak šio autoriaus, tautoms, siekiančioms realizuoti savo teisę į apsisprendimą ir susiduriančioms su kliūtimis, Tarptautinės teisės principų deklaracija suteikia teisę priešintis prievartiniams veiksams, teisę siekti pagalbos ir ją gauti vadovaujantis JT Chartijos tikslais ir principais¹³⁷. Tokiu būdu Tomsinovas (beje, ignoruodamas tos pačios deklaracijos nuostatą, kad „kiekviena valstybė turi susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, kuriais siekiama suskaidyti kitos valstybės ar šalies naci-

¹³² Tolstykh, (101 išnaša) p. 133–134, 137.

¹³³ *Ibidem*, p. 138.

¹³⁴ Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion). Written Statement of the Russian Federation, § 80, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15628.pdf>, 10 10 2015.

¹³⁵ Вельяминов, (68 išnaša).

¹³⁶ Томсинов В.А., «Международное право с точки зрения воссоединения Крыма с Россией», Законодательство 7, 2014, с. 19.

¹³⁷ *Ibidem*.

onalinę vienybę ar teritorijos vientisumą¹³⁸), pateikia poziciją, kontrastuojančią su dominuojančiu Tarptautinės teisės principų deklaracijos aiškinimu, pagal kurį karinė parama apsisprendimui už dekolonizacijos ribų sietina nebent su „atsakomybės apsaugoti“ doktrinos taikymu, t. y. siekiu užkirsti kelią ar nutraukti genocidą, etninį valymą, nusikaltimus žmoniškumui ar karo nusikaltimus¹³⁹.

Beje, būtent „atsakomybės apsaugoti“ doktrinos¹⁴⁰ ir Rusijos nacionalinėje teisėje įtvirtintos, itin prieštaringai vertinamos, Rusijos piliečių gynimo užsienyje koncepcijos retoriką pasitelkia Kapustinas ir Zorkinas. Tiesa, šie autoriai nemini, kad pagal valstybių konsensu grindžiamą „atsakomybės apsaugoti“ doktrinos aiškinimą, ginkluotos jėgos panaudojimas, kaip kraštutinė priemonė reaguojant į genocidą, etninį valymą, nusikaltimus žmoniškumui ar karo nusikaltimus, turi būti įgyvendinamas veikiant per JT Saugumo Tarybą¹⁴¹. Pasak Kapustino,

kadangi diskusijos JT, ESBO ir Europos institucijose Krymo klausimu yra vienpusės, Krymo tauta turėjo remtis savo pačios stiprybe ir negalėjo tikėtis pagalbos iš tarptautinės bendruomenės. Tik kreipimasis į kaimynines valstybes, šiuo atveju Rusiją, prašant pagalbos užtikrinant pamatinę teisę į gyvybę ir teisę į saviraiškos laisvę, galėjo užtikrinti Krymo tautos teisę į apsisprendimą¹⁴².

Panašios pozicijos laikosi ir Zorkinas:

Ar Rusija padėjo surengti šį referendumą? Žinoma, padėjo. Kryme dislokuotas Rusijos Juodosios jūros laivynas užkirsto kelią tiek Kryme veikiančioms islamo organizacijų teroristams (*Hizub ut-Tahrir* ir kitiems) destabilizuoti sociopolitinę situaciją, tiek ir ginkluotiems neonacių kovotojams iš Vakarų ir Vidurio Ukrainos įsiveržti į pusiasalį rusų „pacifikacijos“ tikslu.

Ar šie Rusijos veiksmai gali atrodyti ginčytinai tarptautinės teisės požiūriu? Manychiau, galėtų. Tačiau privalau pabrėžti, kad tai buvo būtinas ir neišvengiamas atsakas į akivaizdžiai neteisėtus Kijevo valdžios, įvykdžiusios perversmą, veiksmus ir į tiesioginę karinę grėsmę, kurią Kryme gyvenančių rusų saugumui kėlė islamo radikalai ir Ukrainos neonaciai. Rusija negalėjo laikyti šių grėsmių kitokiomis, nei karinėmis. Kaip žinome, karinės grėsmės akivaizdoje taikomas kitoks veiksmų teisinis reguliavimas, nei taikos metu¹⁴³.

¹³⁸ JT Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų (45 išnaša).

¹³⁹ Žr. Bilkova, (išnaša16) p. 43–45.

¹⁴⁰ Pažymėtina, kad oficialioji Rusijos pozicija yra itin kritiška šios doktrinos, kaip neva įgalinančios Vakarų valstybes savavališkai naudoti prieš trečiąsias valstybes nukreiptą ginkluotą jėgą, atžvilgiu. 2013 m. vasario 12 d. patvirtintoje Rusijos Federacijos Užsienio politikos koncepcijoje teigiama, kad „nepriimtina, kad karinės intervencijos ir kitos kišimosi iš išorės formos, silpninančios tarptautinės teisės, kuri grindžiama valstybių suverenios lygybės principu, pamatus, vykdomos kaip pretekstą pasitelkiant „atsakomybės apsaugoti“ koncepcijos įgyvendinimą“ (31 punktą, b) (Концепция внешней политики Российской Федерации, http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/6D84DDEDED7DA644257B160051BF7E, 25 11 2015).

¹⁴¹ Žr. UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome, § 139, <http://www.un.org/womenwatch/ods/ARES-60-1-E.pdf>, 30 11 2015.

¹⁴² Kapustin, (98 išnaša) p. 117.

¹⁴³ Zorkin, (127 išnaša) p. 264.

Rusija negalėjo neprisiminti ir kito, santykinai naujo pamatinio tarptautinės teisės principo, kuris kol kas oficialiai neįtrauktas į JT Chartiją, tačiau visuotinai pripažintas ir jau plačiai taikomas. Konkrečiai kalbame apie „Atsakomybės apsaugoti“ principą, reikalaujantį kad tarptautinė bendruomenė tiesiogiai gintų piliečius tokios valstybės, kuri šiurkščiai pažeidžia savo piliečių pamatines teises, įskaitant teisę į gyvybę ir saugumą, ir nenori arba negali nutraukti šių teisių pažeidimų¹⁴⁴.

Itin originalų Rusijos vaidmens Kryme aiškinimą pateikė Tolstyčas. Greta teiginių, kad Rusijos dalyvavimu nebuvo siekiama kištis į Krymo gyventojų valios formavimosi procesą ir todėl Rusijos veiksmai, neleidę Kijevo valdžiai kištis į įvykių eigą, negali būti vertinami kaip prievarta Krymo gyventojų atžvilgiu, jis nurodo, kad „pagrindinė aplinkybė, pateisinanti Rusijos dalyvavimą Krymo apsisprendimo procese, yra Ukrainos valstybingumo iširimas“¹⁴⁵. Remdamasis Jean-Jacques Rousseau idėjomis, autorius argumentuoja, kad dėl Ukrainoje įvykusio perversmo Ukrainos valstybė iširo, dėl ko nutrūko visuomenės sutartis ir Krymo gyventojai grįžo į prigimtinę būklę. Dėl šios priežasties

pasikeitė tarptautinių santykių konfigūracija: vietoje Rusijos ir Ukrainos santykių atsirado Krymo ir naujosios Ukrainos, Krymo ir Rusijos, Rusijos ir naujosios Ukrainos santykiai. Rusijos veiksmai, užkirtę kelią išplėsti naujosios Ukrainos jurisdikciją į Krymo teritoriją, buvo teisėti, nes rėmėsi Krymo gyventojų sutikimu. Šie veiksmai negali būti vertinami kaip vienos iš šalių pilietiniame kare palaikymas, nes nuo iširimo momento Krymas ir naujoji Ukraina nustojo būti vienos valstybės dalimis. Esant tokioms aplinkybėms papildomi Rusijos naudojami argumentai (prezidento sutikimas, teisė į savigyną, humanitarinė intervencija) nėra būtini¹⁴⁶.

Pažymėtina, kad toks už tarptautinės teisės „ribų“ akivaizdžiai išeinantis aiškinimas nėra pavienis atvejis. Tarptautinės teisės požiūriu absurdiški arba tiesiog nereikšmingi argumentai pateikiami ir kitų Rusijos tarptautinės teisės mokslininkų darbuose. Šiuos papildomus (dažniausiai politikų) pasisakymus atliepiančius argumentus, kuriais siekiama sustiprinti apsisprendimo naratyvą ir konstruoti „Krymo susivienijimo su Rusija“ legitimumą, tikslinga paminėti kaip penktąjį apsisprendimo principo taikymo Krymo atvejui aspektą. Svarbiausias vaidmuo šiame kontekste tenka „istorinio teisingumo“ atkūrimo argumentacijai, apimančiai teiginius apie 1954 m. įvykusio Krymo perdavimo Ukrainos SSR neteisėtumą SSRS Konstitucijos požiūriu ir istorinės Krymo priklausomybės Rusijai akcentavimą. Beje, būtent istorinis argumentas dominavo V. Putino „Krymo kalboje“. Šį argumentą 2014 m. kovo 27 d. kreipimesi į JT Generalinę Asamblėją naudojo Rusijos ambasadorius Jungtinėse Tautose Vitalijus Čiurkinas:

¹⁴⁴ Зорькин, (126 išnaša).

¹⁴⁵ Толстых, (112 išnaša) § 11.

¹⁴⁶ Ibidem.

Istorinis teisingumas triumfo. Amžių amžius Krymas buvo integrali mūsų valstybės dalis, mes turime bendrą istoriją, kultūrą, ir, svarbiausia, žmones. Tik voliuntaristinis SSRS lyderių sprendimas 1954-aisiais, perleidęs Krymą ir Sevastopolį Ukrainai, nors vienos valstybės ribose, suardė prigimtą padėtį¹⁴⁷.

Pasitelkdamas istorinį argumentą, Tomsinovas teigia, kad Krymo kaip Ukrainos dalies statusas buvo daugiau faktinis, nei teisinis, nes Krymo perdavimas Ukrainai buvo įvykdytas šiurkščiai pažeidžiant SSRS konstitucines normas, todėl neteisėtas ir niekinis¹⁴⁸. Kapustinas, pripažindamas, kad „nuorodos į istorinį pagrindą tarptautinėje teisėje itin retos“ (istorinis argumentas pripažįstamas, pateisinant istoriškai susiklosčiusias teises į tam tikras pakrantės teritorijas, pvz., istorines įlankas, ar pagrindžiant praplaukimo teisę), nurodo, kad

istorinis pagrindimas taip pat negali būti ignoruojamas, kai kyla klausimas dėl istoriškai vieningų tautų susivienijimo. Rusijos ir Krymo atskyrimas iš esmės buvo dirbtinis, o yrant SSRS tinkamas teisinis teritorinių klausimų sprendimas nebuvo įgyvendintas. Vėlesni dvišaliai susitarimai tarp Rusijos Federacijos ir Ukrainos, taip pat NVS dokumentai tik nurodydavo *status quo* ir nelietė kai kurių ginčijamų teritorijų statuso klausimo, kas rodo, jog NVS valstybėse narėse yra iki šiol neišspręstų teritorinių ginčų ir konfliktų¹⁴⁹.

Atvirame Rusijos Federacijos Tarptautinės teisės asociacijos laiške nurodoma, kad „referendumo vykdymas ir valios dėl Krymo tautos sugrįžimo į istorinę tėvynę Rusiją išreiškimas tapo istorinio teisingumo atkūrimu ir istoriškai susiformavusių teisinių pagrindų realizavimu“¹⁵⁰. Kaip pastebi Borgenas, bendra istorija pateikiama kaip veiksnys, kuris tarsi turėtų susilpninti suverenas Ukrainos teises į šią teritoriją, tokiu būdu grįžtant į laikus iki JT Chartijos priėmimo¹⁵¹.

Kartu pažymėtina, kad Rusijos tarptautinės teisės specialistų darbuose pastebima ir ambicingesnių istorinio argumento naudojimo atvejų. Aleksandras Salenko SSRS konstitucinės teisės požiūriu vertina ne Nikitos Chruščiovo veiksmus perduodant Krymą Ukrainai, o SSRS kaip tarptautinės teisės subjekto likvidavimą ir daro išvadą, kad Belovežo susitarimą¹⁵² parengę, pasirašę ir ratifikavę RSFSR pareigūnai nepaisė 1991 m. kovo 17 d. Sovietų Sąjungos

¹⁴⁷ *Speech by Russia's Permanent Representative to the United Nations Vitaly Churkin, at the session of the UN General Assembly, New York, 27 March 2014, http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/BCAB331DBCDBE6F-44257CA900450F92, 10 10 2015.*

¹⁴⁸ Томсинов, (99 išnaša) c. 21.

¹⁴⁹ Карустин, (98 išnaša) p. 113.

¹⁵⁰ Открытое письмо в Исполнительный совет Ассоциации международного права, (103 išnaša).

¹⁵¹ Borgen, (5 išnaša) p. 255.

¹⁵² Belovežo susitarimas – tai 1991 m. gruodžio 8 d. RSFSR prezidento Boriso Jelcino, Ukrainos prezidento Leonido Kravčiuo ir Baltarusijos parlamento pirmininko Stanislavo Šuškevičiaus pasirašytas susitarimas, kuriame konstatuota, kad Sovietų Sąjunga „nustoja egzistuoti kaip tarptautinės teisės subjektas ir geopolitinė realybė“ ir įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (susitarimo tekstą žr. <http://rusarchives.ru/statehood/10-12-soglashenie-sng.shtml>, 25 11 2015).

referendume išreikštos Rusijos tautos valios dėl SSRS išsaugojimo atnaujintos federacijos forma. Be to, Belovežo susitarimas dėl NVS sukūrimo nebuvo patvirtintas RSFSR Liaudies deputatų suvažiavimo ir todėl laikytinas neteisėtu ir negaliojančiu SSRS egzistavimo nutraukimo prasme. Kadangi „Sovietų Sąjungos referendumo rezultatai [...] išlieka galiojantys“, Krymo susijungimas su Rusijos Federacija tapo „praktiniu įgyvendinimu 1991 m. kovo 17 d. Sovietų Sąjungos referendume aiškiai pareikštos ir 2014 m. kovo 16 d. Krymo referendume vėl išreikštos valios ir siekio gyventi vienoje demokratinėje konstitucinėje valstybėje įgyvendinimu“¹⁵³.

Akivaizdu, kad į SSRS iširimo teisėtumo vertinimą orientuoti argumentai turi potencialiai daug platesnę taikymo sritį, nei Krymo „susigrąžinimo“ pagrindimas. Tokie argumentai puikiai dera su aptakia „Rusiškojo pasaulio“ koncepcija, sukurta siekiant pateisinti veiksmus vadinamajame „artimajame užsienyje“. Kaip nurodo Marlena Laruelle,

„Rusiškojo pasaulio“ koncepcija suteikia itin galingą repertuarą: tai politinis vaizdiny, miglotas psichologinis atlasas, kuriame gali būti aptakiai išreikšti skirtingi pasaulio regionai ir jų įvairūs ryšiai su Rusija. Toks neapibrėžtumas yra esminis šioje koncepcijoje, ir leidžia ją vis naujai interpretuoti skirtinguose kontekstuose. Pirma, ji tampa pateisinimu tariamai Rusijos teisei prižiūrėti savo kaimynių vystymąsi, o kartais ir intervencinei politikai. Antra, tai pagrindas Rusijai susieti save su savo ikisovietine ir sovietine praeitimi per susitaikymą su savo diasporomis užsienyje. Galiausiai, tai kritinis instrumentas Rusijai pateikti save tarptautinėje arenoje ir skleisti savo balsą pasauliui¹⁵⁴.

Baigiant tautų teisės į apsisprendimą taikymo Krymo atvejui bruožų analizę, galima atkreipti dėmesį į tai, kad Rusijos Federacijos konstitucinis teismas 2014 m. kovo 19 d. nutarime „Dėl neįsigaliojusios tarptautinės sutarties tarp Rusijos Federacijos ir Krymo Respublikos dėl Krymo Respublikos priėmimo į Rusijos Federaciją ir naujų Rusijos Federacijos subjektų sukūrimo konstitucingumo patikros“, matyt, neatsitiktinai, nė karto net formaliai nepaminėjo Rusijos Federacijos Konstitucijos 15 straipsnio, pagal kurį visuotinai pripažintose tarptautinės teisės normos ir Rusijos Federacijos tarptautinės sutartys ir susitarimai yra sudedamoji Rusijos Federacijos teisinės sistemos dalis. Taip pat nebuvo vertinamas „sutarties“ pobūdis (ar iš tiesų ši susitarimą galima laikyti tarptautine sutartimi) ir „sutarties“ turinio atitiktis tarptautinei teisei. Vienintelis aspektas, dėl kurio šiame nutarime nurodoma į tarptautinę teisę – tai galimybė susitarti dėl tarptautinės sutarties veikimo dar iki jos ratifikavimo ir įsi-

¹⁵³ Salenko A., „Legal Aspects of the Dissolution of the Soviet Union in 1991 and Its Implications for the Reunification of Crimea with Russia in 2014“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law* 75 (1), 2015, p. 165–166.

¹⁵⁴ Laruelle M., *The „Russian World“: Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*, Center of Global Interests, 2015, p. 1.

galiojimo. Konkrečiai, vertindamas nuostatas, pagal kurias Krymas laikomas priimtas į Rusijos Federacijos sudėtį dar iki sutarties ratifikavimo momento, konstitucinis teismas pasirėmė tokią galimybę įtvirtinančiomis Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės nuostatomis¹⁵⁵. Dėl to kiek ironiška, kad 2015 m. liepos 14 d. nutarime, kuriame vertintas Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų privalomumas Rusijos Federacijai, konstitucinis teismas pažymėjo, kad valstybių suverenios lygybės principas ir pagarba suverenioms valstybės teisėms, o taip pat nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principas yra imperatyvios tarptautinės teisės normos (*jus cogens*)¹⁵⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad konstruojant „Krymo secesijos ir prisijungimo“ prie Rusijos teisėtumo naratyvą, Rusijos teisininkų darbuose iš esmės revizuojamas ankstesnis teisės į apsisprendimą turinio aiškinimas. Tokioms sąvokoms kaip „vidinis apsisprendimas“, „gynybinė secesija“ ar „laisvas valios išreiškimas“ suteikiamas naujas, konkrečiam atvejui (ir, galimai, kitiems panašioms atvejams) sumodeliuotas turinys. Pritaikant „gynybinės secesijos“ koncepciją Krymo situacijai, pateikiamas Rusijos pozicijai Kosovo byloje priešingas teisės į secesiją sąlygų aiškinimas: naujai apibrėžiama „tautos“ samprata, didelė reikšmė suteikiama teritorinio darinio valstybingumo siekiams, vietoje „tiesioginės atakos“ ir „grėsmės pačiam tautos egzistavimui“ pakanka hipotetinių, daugiausia ideologinio ir kultūrinio pobūdžio „grėsmių“, kaip panaikinančių būtinybę pasitelkti visas priemones, „kad tarp valstybės ir etninės bendruomenės kilusi įtampa būtų išspręsta valstybės viduje“¹⁵⁷, neigiama valstybės teisė ginti savo teritorinį vientisumą. Nacionalinės teisės reguliuojamiems referendumų organizavimo ir valstybinės valdžios kaitos konstitucingumo klausimams suteikiama tarptautinė teisinė reikšmė. Galiausiai, tarptautinės teisės sąvokos ir koncepcijos papildomos istoriniais bei filosofiniais argumentais, taip nutrinant ribas tarp teisinės ir neteisinės argumentacijos. Kartu galima išskirti nagrinėjamų autorių argumentuose atsiskleidžiančias strategijas: visų pirma, tai Ukrainos suvereniteto ir valstybingumo menkinimas; antra, „iškreipto atspindžio“ strategija, pasitelkiama tiek eksploatuojant Krymo–Kosovo paralelę, tiek ir iškreipiant nusistovėjusį tarptautinės teisės sąvokų turinį, o kartais ir tiesiogiai išsakant teiginius apie tarptautinės teisės neadekvatumą Rusijos geopolitiniams interesams.

¹⁵⁵ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 19 марта 2014 года № 6-П, <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision155662.pdf>, 10 10 2015.

¹⁵⁶ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 14 июля 2015 года № 21-П, <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>, 10 10 2015.

¹⁵⁷ Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion). Written Statement of the Russian Federation, § 88.

2.2. Manipuliavimo tarptautine teise strategijos neigiant Krymo aneksiją

2.2.1. Ukrainos suvereniteto ir valstybingumo menkinimas

Rusijos politikų ir teisininkų konstruojamo naratyvo neigiant aneksiją kaip neteisėtą teritorijos įgijimą esmė – kad 2014 m. vasarį dešinieji radikalai įvykdė perversmą, po kurio sužlugo Ukrainos valstybė, ir su Rusija glaudžiais saitais susijusio Krymo gyventojai, baimindamiesi persekiojimo, įgijo teisę atsiskirti nuo Ukrainos ir prisijungti prie Rusijos. Šiame naratyve svarbų vaidmenį atlieka Ukrainos kaip suverenios valstybės statuso kvestionavimas, grindžiamas argumentais apie nekonstituciniu būdu įvykusį perversmą ir Vakarų valstybių įtaką naujai Ukrainos vyriausybei. Pavyzdžiui, Čiurkinas JT Saugumo Tarybos posėdyje teigė, kad „teisės į apsisprendimą realizavimas atsiskiriant nuo kitos valstybės – neordinarinė priemonė. Krymo atveju tai buvo rezultatas teisinio vakuumo, atsiradusio dėl nekonstitucinio prievartinio valstybinio perversmo, kurį Kijeve įvykdė nacionalradikalai, ir tiesioginių grasinimų įvesti savo tvarką visos Ukrainos teritorijoje“¹⁵⁸.

Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad *coup d'état* ir apskritai konstitucingumo klausimai yra nacionalinės, o ne tarptautinės teisės klausimai. Tarptautinės teisės požiūriu svarbus ne valstybės valdžios konstitucingumas, o veiksmingumas, t. y. gebėjimas veiksmingai kontroliuoti valstybės teritoriją ir užtikrinti tarptautinių įsipareigojimų laikymąsi. Be to, net ir tais atvejais, kai vyriausybė nesugeba įgyvendinti veiksmingos kontrolės (tokiais atvejais įprastai pasitelkiama politologinė „žlugusios valstybės“ sąvoka), santykiai su šia valstybe ir toliau turi būti grindžiami suverenios lygybės, jėgos draudimo, teritorinio vientisumo ir kitais pamatiniais tarptautinės teisės principais, kitos valstybės nėra atleidžiamos nuo įsipareigojimų šiai valstybei. Juo labiau valstybės tarptautiniam teisiniam statusui jokios įtakos neturi valstybinės valdžios pasikeitimas, net ir perversmo būdu.

Visiškai kitokios pozicijos laikomasi nagrinėjamuose Rusijos autorių darbuose. Pasak Tomsinovo, vienas iš Krymo secesijos atvejo specifiką lemiančių bruožų yra tai, kad

Krymo ir Rusijos susijungimas įvyko Krymo tautai suvokus, jog periodiniai valstybiniai perversmai, [...] besikeičiančių vyriausybių nesugebėjimas užtikrinti normalų ekonomi-

¹⁵⁸ *Crimea referendum opponents manipulate detached norms of intl law – Churkin, meeting of the Council on the crisis in Ukraine*, 13 March, 2014, <https://www.rt.com/news/uns-c-ukraine-meeting-crimea-694/>, 27 11 2015.

kos vystymąsi ir elementarias sąlygas normaliam žmogiškam gyvenimui nėra atsitiktiniai: jie išreiškia ne laikinus ukrainietiškos visuomenės, jos politinės ir teisinės sąmonės negalavimus, bet nuolatinės „įgimtas“ ydas, neleidžiančias Ukrainoje susiformuoti normaliam savarankiškam valstybingumui. Ukrainos visuomenės nesugebėjimas sukurti visavertę valstybę, gebančią užtikrinti būtinas normalaus žmoniško gyvenimo sąlygas visiems jos piliečiams [...], yra dar vienas pagrindas Krymui atsiskirti nuo Ukrainos ir prisijungti prie Rusijos¹⁵⁹.

Tomsinovo teigimu, politinis nestabilumas neseniai susiformavusioje suverenioje valstybėje yra pakankamas pagrindas, kad klausimas dėl tam tikros teritorijos atsiskyrimo būtų sprendžiamas ne pagal valstybės vidaus teisės normas¹⁶⁰. Siekdamas pagrįsti šį teiginį, kaip precedentą jis pasitelkia SSRS iširimą:

Visos sovietinių ir autonominių respublikų 1990–1991 m. priimtoms nepriklausomybės deklaracijos pažeidė SSRS Konstituciją. Ją pažeidė, pavyzdžiui, Ukrainos deklaracija dėl valstybinio suvereniteto [...].

[Šie įvykiai] vyko tuomet, kai valstybėje jau nebuvo valdžios, gebančios palaikyti konstitucinę tvarką, t. y., jos konstitucija, nors ir nepanaikinta *de jure*, nustojo veikti *de facto*. [...] Tokiose situacijose prioritetą reikia teikti ne tarptautinės teisės normų ir principų raidei, o dvasiai [...].¹⁶¹

Tokia pozicija kartu suponuoja, kad „stabilių valstybių“ atveju taikytinas nacionalinės (konstitucinės) teisės prioritetas, taip tarsi siekiant užkirsti kelią klausimams apie, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos subjektų teisę į apsisprendimą.

Ukrainos valstybingumą kvestionuoja ir Tolstychas, kaip minėta, valstybės iširimo argumentu teisinantis Rusijos karinių pajėgų dalyvavimą organizuojant referendumą Kryme. Be to, šio autoriaus teigimu,

nebūdama prisidėjusia prie valstybinio perversmo, Rusija negali būti atsakinga už jo pasekmes, viena iš kurių tapo Krymo gyventojų grįžimas į prigimtinę būklę. Rusijos politiką Krymo atžvilgiu gali užginčyti tik patys Krymo gyventojai, tačiau referendumo rezultatai aiškiai liudija apie šios politikos palaikymą¹⁶².

Salenko, konstatavęs, kad, žvelgiant iš SSRS konstitucinės teisės perspektyvos, Sovietų Sąjungos likvidavimas buvo neteisėtas ir nelegitimus, daro išvadą, kad naujų nepriklausomų valstybių, tarp jų ir Ukrainos, valstybingumas buvo sukurtas „ant deformuoto teisinio pamato“, kadangi devynių respublikų elitas sąmoningai pažeidė SSRS gyventojų valią, išreikštą 1991 m. kovo 17 d. referendume dėl SSRS ateities¹⁶³. Beje, šio autoriaus teigimu, „pradinės ir privalomos Ukrainos tautos valios pažeidimas ir vienašalis savavališkas So-

¹⁵⁹ Томсинов, (99 išnaša) c. 30

¹⁶⁰ *Ibidem*, c. 6–7.

¹⁶¹ *Ibidem*, c. 9–10.

¹⁶² Толстых, (112 išnaša) § 5.

¹⁶³ Salenko, (153 išnaša) p. 162.

viėtų Sąjungos referendumo rezultatų revizavimas tapo pagrindinėmis Ukrainos dezintegracijos priežastimis, įskaitant ir Krymo, kurio žmonės mažiau entuziastingai reagavo į Kijevo separatizmą 1991-aisiais, apsisprendimo veiksmus¹⁶⁴.

Ukrainos suverenitetą menkinantys argumentai taip pat pasitelkiami apibūdinant situaciją Ukrainoje po Krymo aneksijos. Kadangi 2014 m. spalį įvykę rinkimai atėmė galimybę remtis valdžios nekonstitucingumo argumentu, šiuo metu palaikomas Ukrainos „nesavarankiškumo argumentas“, kurio kraštutinę išraišką savo monografijoje pateikė Tomsinov:

JAV ir ES vadovų bei visiškai nuo jų priklausomų Ukrainos valdančiųjų grupuočių nenoras Krymo priklausomybės klausimą išspręsti derybų keliu [...] palieka vienintelį realų šio nesutarimo sprendimo variantą, t. y. visišką dabar egzistuojančios ukrainietiškos valstybės sunaikinimą, jos kaip tarptautinės teisės subjekto likvidavimą. Toks Rusijos santykių su Vakarų valstybėmis išlaisvinimas nuo Krymo problemos naštos yra visiškai įgyvendinamas praktiškai, ir, beje, pirmiausia dėl pačios Ukrainos valstybės viduje augančių ardųjų procesų. Šie procesai yra objektyvaus pobūdžio ir negali būti sustabdyti kokių nors išorinių jėgų.

[...] Ukraina yra visiškai priklausoma nuo valdančiosųjų Vakarų grupuočių, visų pirma, JAV, ir iš esmės prarado net ir tą nedidelį valstybinį savarankiškumą, kurį turėjo iširus Sovietų Sąjungai. Svarbiausi ir Ukrainai gyvybiškai svarbūs valstybiniai sprendimai dabar priimami ne Ukrainoje. Ukrainos valdžia, įskaitant prezidentą ir vyriausybės vadovą, yra tik svetimos valios reikėjai ir sprendimų, kuriuos priima JAV ir ES, vykdytojai.

Šiuo metu esančios Ukrainos valstybės ypatingas silpnumas lemia jos valdančiojo sluoksnio neefektyvumą įgyvendinant Vakarų valią [...]. Būtent ši aplinkybė neleidžia Vakarams užkirsti kelio galutiniam Ukrainos valstybingumo žlugimui¹⁶⁵.

Čia vėlgi reikėtų sutikti su Borgeno įžvalgomis, kad suverenitetas rusiškoje retorikoje „tampa efemeriškas“ ir vertinamas ne kaip pagrindinė tarptautinės teisės saugoma vertybė, o kaip faktas, kuris gali būti svarbus arba nereikšmingas. Kartu siekiama stiprinti Rusijos suvereniteto sritį ir minimizuoti posovietinių valstybių („artimojo užsienio“) suverenitetą¹⁶⁶.

2.2.2. „Iškreipto atspindžio“ strategija

Rusijos teisės mokslininkų darbuose konstruojamo Krymo teisės į sesiją naratyvo bruožų vertinimas parodė, kad tarptautinėje teisėje naudojamos sąvokoms suteikiama specifinė, konkrečiam atvejui pritaikyta prasmė. Šią Rusijos naudojamą strategiją itin taikliai apibūdino Lauris Mälksoo, nuro-

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 165.

¹⁶⁵ Томсинов В.А., «Крымское право», или Юридические основания воссоединения Крыма с Россией, Москва: Зерцало, 2015, с. 118–119.

¹⁶⁶ Borgen, (5 išnaša) p. 261–262, 273.

dydamas, kad tokios sąvokos kaip „taikdariai“, „genocidas“ ar netgi „tarptautinė teisė“ yra naudojamos kaip simuliakras ar iškreiptas veidrodis, jei palygintume su šių sąvokų naudojimu Vakaruose; žodžiai tie patys, bet reikšmės skirtingos¹⁶⁷. Pratešiant šias mintis pažymėtina, kad Krymo aneksijos kontekste galime matyti ne tik neįprastą tarptautinės teisės normų interpretavimą, bet ir tendenciją gretinti teisine prasme nesulyginamus atvejus. Tokią veiksmą galima laikyti „iškreipto atspindžio“ strategijos naudojimu.

Viena pagrindinių „iškreipto atspindžio“ strategijos apraiškų, pasitelkiamų Rusijos oficialiajame diskurse neigiant Krymo aneksiją, yra vadinamoji Krymo–Kosovo paralelė. Nuoroda į JT Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. paskelbtą konsultacinę išvadą, kurioje Teismas nustatė, kad vienašalė, t. y. paskelbta be centrinės Serbijos valdžios sutikimo, Kosovo nepriklausomybės deklaracija neprieštaruja tarptautinei teisei, įtraukta ir į 2014 m. kovo 11 d. paskelbtos Krymo autonominės respublikos ir Sevastopolio miesto nepriklausomybės deklaracijos preambulę¹⁶⁸. Putinas „Krymo kalboje“ Kosovą paminėjo 7 kartus, įskaitant cituodamas JAV poziciją Kosovo byloje¹⁶⁹. Be to paralelė su Kosovu pasitelkiama ne tik tiesiogiai, bet ir atspindint Vakarų naudotą „ypatingo atvejo“ retoriką. Pavyzdžiui, Lavrovas viename iš interviu pažymėjo, kad „Krymo atvejis buvo labai specifinis“¹⁷⁰.

Be abejo, darant nuorodas į Kosovo atvejį ir Tarptautinio Teisingumo Teismo išvadą nutylima, kad vien aplinkybė, jog „Krymo referendumas“ įvyko Rusijos ginkluotos jėgos naudojimo ir grasinimų panaudoti ginkluotą jėgą fone, t. y. Krymo teritorijos kontrolę perėmus Rusijos kontroliuojamoms karinėms ir sukarintoms pajėgoms, vykdant stambaus masto karinius manevrus prie Ukrainos sienų ir nuolat deklaruojant parengtį panaudoti jėgą, paneigia Krymo ir Kosovo analogijos tinkamumą. Pabrėžtina ir tai, kad Krymo atveju jėgą panaudojusi valstybė buvo tiesiogiai suinteresuota prisijungti „apsisprendžiančią“ Krymo teritoriją. Galiausiai Krymo ir Kosovo situacijas lyginantys autoriai „pamiršta“, kad Rusijos Federacija iki šiol nepripažįsta Kosovo valstybingumo.

¹⁶⁷ Mälksoo L., *Russian Approaches to International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 185.

¹⁶⁸ „Mes, Krymo autonominės respublikos Aukščiausiosios tarybos ir Sevastopolio miesto tarybos deputatai, vadovaudamiesi Jungtinių Tautų Chartijos ir daugybės kitų tarptautinių dokumentų, įtvirtinančių tautų teisę į apsisprendimą, nuostatomis, o taip pat atsižvelgdami, kad JT tarptautinis teismas 2010 m. liepos 22 d. Kosovo atžvilgiu patvirtino faktą kad valstybės dalies vienašalis nepriklausomybės paskelbimas nepažeidžia jokių tarptautinių normų, bendrai priimame šį sprendimą [...]“ (Декларация о независимости Автономной Республики Крым и г. Севастополя, http://www.crimea.gov.ru/news/11_03_2014_1, 27 11 2015).

¹⁶⁹ Обращение Президента Российской Федерации от 18 марта 2014 года, <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>, 10 10 2015.

¹⁷⁰ *Interview of the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov to ITAR-TASS*, 10 September, 2014, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/d8c4dd75d09c784844257d5000374f29, 10 10 2015.

Nepaisant šių aplinkybių, Krymo-Kosovo paralelė pasitelkiama ir Rusijos teisės mokslininkų darbuose. Pavyzdžiui, Tomsinovas naudoja Rusijos politikų pasisakymams iš esmės tapačią argumentaciją ir teigia, kad tarp Kosovo ir Krymo atvejų yra daug bendrų bruožų: Krymo ir Kosovo tautos buvo persekiojamos, buvo pažeidžiama jų autonomija, secesija vyko pažeidžiant motininės valstybės konstituciją, be to, šie atvejai buvo ypatingi¹⁷¹. Krymo secesijos kaip „ypatingo atvejo“ vertinimą Tomsinovas grindžia tuo, kad daugiau nebus tokio įvykio kaip SSRS iširimas, taigi nebebus ir analogiškų situacijų; Krymo prisijungimas prie Rusijos – tai SSRS irimo proceso ir šios imperijos erdvės pertvarkos tąsa, panašiai kaip Kosovo atvejis – Jugoslavijos irimo tąsa¹⁷². Krymo atvejo specifiką autorius sieja ir su neva įvykiu Krymo gyventojų suvokimu apie Ukrainos valstybingumo ydas¹⁷³.

Kartu reiktų pastebėti, kad Rusijos autorių darbuose yra ir kitų mėginimų gretinti iš esmės skirtingas situacijas. Pavyzdžiui, Tolstychas Rusijos pajėgų vaidmenį organizuojant Krymo nepriklausomybės referendumą gretina su JAV pajėgų buvimu JAV administruojamose Puerto Riko ir Šiaurės Marianų salų teritorijose, šių teritorijų gyventojams sprendžiant savo statuso klausimus atitinkamai 2012 m. ir 1975 m. referendumuose¹⁷⁴, nors JAV pajėgos neturėjo jokios įtakos balsavimo procesui. Akivaizdu, kad toks sulyginimas yra mažų mažiausiai nekontroversiškas, nes JAV pajėgų buvimas jų administruojamose teritorijose negali būti lyginamas su aneksija suinteresuotos valstybės intervencija.

Salenko išvelgia paralelę tarp Krymo secesijos nuo Ukrainos ir Ukrainos atsiskyrimo nuo SSRS. Jis nurodo, kad reaguodama į 1991 m. pučą Maskvoje, Ukrainos SSR Aukščiausioji taryba paskelbė Ukrainos nepriklausomybės deklaraciją, kurioje nurodoma į „Ukrainai gresiantį mirtiną pavojų, susijusį su 1991 m. rugpjūčio 19 d. valstybiniu perversmu SSRS“. Salenko pabrėžia, kad ši deklaracija buvo priimta praėjus trims dienoms po „rugpjūčio pučo“ pabaigos, be to, perversmo metu žuvo tik trys žmonės, o Krymo gyventojams iškilusi „mirtina grėsmė“ buvo daug labiau apčiuopiama ir aiški, atsižvelgiant į 106 „Euromaidano“ (!) aukas, 48 asmenis nužudytus profsąjungų pastate Odesoje ir tūkstančius asmenų, žuvusių karinėse operacijose Rytų Ukrainoje¹⁷⁵ (taigi, Salenko įtraukia ir įvykius po Krymo aneksijos).

Be to, šio autoriaus teigimu, Ukrainoje 1991 m. gruodžio 1 d. vykęs referendumas „Dėl nepriklausomybės paskelbimo akto“, pasižymėjo ne tik aiškiais

¹⁷¹ Томсинов, (99 išnaša) c. 24-25.

¹⁷² *Ibidem*, c. 19, 5.

¹⁷³ *Ibidem*, c. 30.

¹⁷⁴ Tolstych, (101 išnaša) p. 134.

¹⁷⁵ Salenko, (153 išnaša) p. 159–160.

taikytinų teisės normų pažeidimais (nei Ukrainos valdžia, nei piliečiai neturėjo teisės vienašališkai revizuoti SSRS referendume priimto sprendimo, kurio rezultatai galėjo būti pakeisti tik kitu visasajunginiu referendumu, kuris, vadovaujantis pasitraukimą iš SSRS reguliuojančiu įstatymu, galėjo būti surengtas ne anksčiau nei po 10 metų¹⁷⁶), bet ir neatitiko nei vieno iš kriterijų, kuriais rėmėsi Venecijos komisija¹⁷⁷, vertindama 2014 m. referendumą Kryme: 1991 m. Ukrainoje nebuvo jokio respublikinį referendumą reguliuojančio įstatymo; be to, 1991 m. spalio 11 d. Aukščiausioji Rada patvirtino Ukrainos nepriklausomybės paskelbimo aktą, kas „sukėlė abejonių dėl referendumo teisinių pasekmių ir vadovybės neutralumo“; principai, kad „vadovybė turi suteikti objektyvią informaciją“, o „viešoji žiniasklaida turi išlikti neutrali, ypač žinių pranešimuose“, buvo akivaizdžiai pažeisti, nes Ukrainos vadovybė 1991 m. vykdė vienašalę informacijos kampaniją ir sukėlė masinę isteriją pasitelkdama šūkį „Ukrainai kilęs mirtinas pavojus“. Vietoj to, kad būtų skatinama vienašalė secesija, turėjo būti rengiamos „rimtos derybos tarp visų suinteresuotų pusių“. Galiausiai nebuvo paisoma svarbiausios tarptautinės teisės nuostatos ir esminio pamatinių demokratinių principų elemento, kad „apsisprendimas pirmiausia turi būti suvokiamas kaip įgyvendinamas valstybės viduje“¹⁷⁸. Salenko daro išvadą, kad „greta asmeninių Ukrainos politinės vadovybės ambicijų ir masinės isterijos apie „kruviną perversmą“ ir neapibrėžtą „Ukrainai kilusią mirtiną grėsmę“, nebuvo jokių racionalių argumentų Ukrainos secesijos naudai¹⁷⁹.

Be abejo, išvelgiant Krymo ir Ukrainos paralelę neminima, kad Ukrainos nepriklausomybės paskelbimas nebuvo rezultatas išorinės karinės intervencijos, kurią būtų vykdžiusi Ukrainos teritorijos prijungimu suinteresuota valstybė. Taip pat neigiama Belovežo susitarimo, kuriuo SSRS įsteigusios valstybės konstatavo SSRS egzistavimo pabaigą, reikšmė ir „pamirštama“, kad Rusijos Federacija, kaip SSRS teisių tęsėja, pripažino Ukrainos valstybingumą.

Savotišku „iškreipto atspindžio“ strategijos taikymo atveju reikėtų laikyti ir Salenko argumentus apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos „secesijas“, kaip neva padėjusias pagrindą tiesioginiam egzistuojančių teisinių reikalavimų nepaisy-

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 161.

¹⁷⁷ 2014 m. kovo 21 d. Venecijos komisija pateikė nuomonę „Ar Ukrainos Krymo autonominės respublikos aukščiausiosios tarybos sprendimas surengti referendumą dėl tapimo Rusijos Federacijos teritorija arba 1992 m. Krymo konstitucijos atkūrimo yra suderinamas su konstituciniais principais“ (2014), kurioje padarė išvadą, kad aplinkybės Kryme neleido surengti referendumo, atitinkančio Europos demokratinius standartus ([http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)002-e), 10 10 2015).

¹⁷⁸ Salenko, (153 išnaša) p. 164–165.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 164–165

mui¹⁸⁰. Šie su Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimo vertinimu susiję pažymėtini argumentai puikiai iliustruoja manipuliacijas teise, ignoruojant Baltijos valstybių neteisėtos okupacijos ir aneksijos faktą. Salenko teigimu, SSRS prezidentas Gorbačiovas ir kiti Novo-Ogarevo proceso dalyviai, 1991 m. balandžio 23 d. pasirašę susitarimą tarp centrinės SSRS vadovybės ir devynių sąjunginių respublikų, turėjusių paversti Sovietų Sąjungą nepriklausomų valstybių federacija, sąmoningai pažeidė pamatines SSRS konstitucines normas, nes 1991 m. kovo 17 d. SSRS referendumo rezultatai buvo privalomi visoms sąjunginėms respublikoms, įskaitant ir šešias (Lietuvą, Latviją, Estiją, Gruziją, Armėniją, Moldovą), kurios boikotavo referendumą¹⁸¹. Siekdamas išlaikyti šalies vienybę „9+1“ formatu, Gorbačiovas ėmėsi kraštutinių žingsnių. Jis oficialiai pripažino Lietuvos, Latvijos ir Estijos savavališkai paskelbtą nepriklausomybę. Šie veiksmai tiesiogiai pažeidė taikytiną teisę, kadangi nei viena iš šių trijų respublikų neįvykdė nė vieno reikalavimo, nustatyto 1990 m. balandžio 3 d. SSRS įstatyme „Dėl klausimų, susijusių su sąjunginių respublikų pasitraukimu iš SSRS, sprendimo tvarkos“. Be to, šių respublikų vadovybė nepaisė tarptautiniu mastu pripažintų demokratinių standartų¹⁸².

Dar viena „iškreipto atspindžio“ strategijos apraiška galima laikyti Tomsinovo mintis apie „legitimumo revoliuciją“ tarptautinėje teisėje ir esamos tarptautinės teisės neadekvatumą. Pasak šio autoriaus, dauguma Krymo susijungimo su Rusija vertinimų pateikiami iš tarptautinės teisės, kokia ji buvo iki SSRS iširimo, perspektyvos. Kadangi dvipolio pasaulio (JAV vs SSRS) tarptautinės teisės esmę sudarė suverenios lygybės, nesikišimo į vidaus reikalus, sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principai, Kryme vykusio referendumo neteisėtumas siejamas su jėgos draudimo principo pažeidimu¹⁸³. Tačiau, iširus SSRS ir įsitvirtinus JAV dominavimui, susikūrė vienpolė tvarka, kuri negalėjo neatsispindėti tarptautinėje teisėje. Svarbia „naujosios tarptautinės teisės“ apraiška Tomsinovas laiko Nepriklausomos tarptautinės komisijos dėl Kosovo išvadą, kad 1999 m. NATO vykdyta karinė intervencija buvo „neteisėta, bet legitimi“¹⁸⁴.

Tomsinovo teigimu, kadangi tarptautinė teisė kuriama konsensuso

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 156.

¹⁸¹ Salenko, remdamasis Tretjakov, teigia, kad „Sovietų Sąjungos referendumas tapo rodikliu, kad sąjunginės respublikos, siekiančios nepriklausomybės nuo „sovietinio imperializmo“, siekė sukurti nuosavą mikroimperiją ir, gavusios laisvę savo pačių tautoms, nenori suteikti net mažos šios laisvės dalies kitoms jų valstybių teritorijoje gyvenančioms tautoms (cit. iš Salenko, (153 išnaša) p. 149).

¹⁸² *Ibidem*, p. 156–157.

¹⁸³ Томсинов В.А., «Международное право с точки зрения воссоединения Крыма с Россией», Законодательство 7, 2014, с. 21.

¹⁸⁴ *Ibidem*, с. 22–23.

pagrindu, jos normatyvinis turinys visada turi spragų ir prieštaravimų. Todėl pateikiant tam tikrų įvykių teisinį vertinimą „dažnai tenka vadovautis ne tarptautinės teisės raide, o dvasia, aiškinti tarptautinės teisės normas, ieškoti teisinių argumentų Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje ir realiuose įvykiuose“¹⁸⁵. Visiškos atitikties tarptautinei teisei valstybių veiksmuose dažniausiai nebūna. Dar mažiau tarptautinė teisė pajėgi atlikti savo kaip valstybių elgesio regulatoriaus vaidmenį gilių tarptautinių krizių atvejais. Todėl, „kai negalima visiškai ar bent iš dalies pagrįsti valstybės veiksmo teisėtumo, į pagalbą ateina legitimumo koncepcija, kuri remiasi ne tik teisės, bet ir moralės normomis, tarptautinių ginčų sprendimo praktika, teisine sąmone, TT specialistų darbais, įtakingų politinių grupuočių nuomone“¹⁸⁶. Tomsinovas daro išvadą, kad

įvykius, panašius į Krymo susijungimą su Rusija, galima tinkamai suprasti, jei į juos bus objektyviai žiūrima ne tik iš tarptautinės teisės, moralinių vertybių ir politinės situacijos perspektyvos, bet ir iš Rusijos, Ukrainos bei pagrindinių pasaulio valstybių geopolitinių interesų. Būtent tokį, nuosaikiai platų požiūrį į tarptautinius įvykius suponuoja legitimumo koncepcijos pasitelkimas jiems vertinti¹⁸⁷.

Kitaip tariant, Tomsinovas pasisako už tarptautinės teisinės reikšmės suteikimą valstybių geopolitiniams interesams, tarptautinės teisės aiškinimą geopolitinių interesų kontekste, nes būtent galingųjų valstybių (rus. *держав*) ekonominių, politinių, kultūrinių interesų balansas, „kaip rišamasis mišinys, dedamas į tarptautinės teisės pagrindą“¹⁸⁸. Didžiausiu egzistuojančios tarptautinės teisės trūkumu šis autorius laiko Vakarų valstybių, ir ypač JAV, interesų dominavimą aiškinant tarptautinę teisę, o Rusijos geopolitinių interesų pripažinimą vertina kaip svarbią tarptautinės teisės vystymosi kryptį:

Krymo atvejis turėjo būti įvertintas teisėtumo ir legitimumo aspektais, tačiau to nebuvo padaryta. Šis įvykis galėjo stimuliuoti tarptautinės teisės plėtrą, lemti jos atsinaujinimą ir praturtinimą daugeliu naujų idėjų. Vietoje to, jis parodė, kokios apverktinos būklės yra tarptautinė bendruomenė ir tarptautinė teisė. [...] Ukrainos krizė tapo tarptautinei teisei būtinų mechanizmų, suderinančių priešingus geopolitinius interesus, atrofijos liudininke. Pagrindinė atsakomybė už tai tenka Vakarų valstybėms¹⁸⁹.

Borgenas teigia, kad „Rusija kuria revizionistinę tarptautinės teisės koncepciją, skirtą tarnauti jos užsienio politikos poreikiams“¹⁹⁰. Iš cituotų Tomsin-

¹⁸⁵ *Ibidem*, c. 24.

¹⁸⁶ *Ibidem*, c. 25.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ Томсинов В.А., «Украинский кризис»: метаморфозы геополитики и международное право, Законодательство 8, 2014, с. 11.

¹⁸⁹ Томсинов, Международное право с точки зрения воссоединения Крыма с Россией (note 183), с. 26.

¹⁹⁰ Borgen, (5 išnaša) p. 279.

novo darbų matyti, kad tokie tikslai ne tik nėra slepiami, bet ir atvirai deklaruojami kai kurių Rusijos teisės mokslininkų.

Išvados

Rusijos Federacijos veiksmai Ukrainai priklausančiame Krymo pusiasalyje šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu yra neteisėtas jėgos panaudojimas ir kvalifikuotini kaip agresija. Šie veiksmai atitinka „ginkluoto užpuolimo“ sampratą, ir Ukraina turi teisę į savigną pagal JT Chartijos 51 straipsnį. Atsižvelgiant į tai, kad Krymo pusiasalis išlieka aneksuotas, ši tęstinė aneksija laikytina besitęsiančia agresija (aneksija yra viena iš agresijos formų). Nors tarptautinė teisė bendrąja prasme nereguliuoja teisės į secesiją, sisteminis tautų teisės į apsisprendimą principo aiškinimas kartu su draudimo naudoti ginkluotą jėgą ar grasinti ginkluota jėga bei teritorinio vientisumo principais lemia, kad nepriklausomybė negali būti skelbiama užsienio valstybės ginkluotos jėgos panaudojimo sąlygomis. Dėl šios priežasties, Krymo secesija, tapusi Rusijos ginkluotos jėgos panaudojimo rezultatu, ir prijungimas prie Rusijos, yra neteisėta tarptautinės teisės požiūriu ir negali būti aiškinami kaip tautų apsisprendimo principo įgyvendinimo atvejis.

Rusijos Federacijai palankią poziciją pateikiančių Rusijos teisės mokslininkų darbuose plėtojami Rusijos politikų argumentai. Tai lemia manipuliacijas tarptautinės teisės sąvokomis, įprastiems terminams suteikiamas naujas turinys, teisiniai ir pseudoteisiniai argumentai derinami su šiuolaikinės tarptautinės teisės požiūriu irelevantiškais samprotavimais ir teoriniais konstruktais, išsakomi argumentai dėl esamos tarptautinės teisės neatitikties Rusijos geopolitiniams interesams, galiausiai nutrinant ribas tarp teisinės ir politinės argumentacijos.

Pateikiant neva teisinį „Krymo susivienijimo su Rusija“ vertinimą, nėra nuosekliai remiamasi nei tarptautinės teisės normomis, nei JT Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija ar tarptautinės teisės doktrina. Aiškinant tautų apsisprendimo principo turinį, konstruojama visiškai priešinga pozicija, nei dominavusi Rusijos oficialiajame diskurse ir teisės doktrinoje iki 2010 m.: naujai apibrėžiama tauta, kaip teisės į secesiją subjektas, neigiama valstybės teisė ginti savo teritorinį vientisumą, teisė į „gynybinę secesiją“ tampa iš esmės absoliučia, t. y. pateisinama ne tik realia fizine grėsme tam tikrai politinei-teritorinei bendruomenei, bet ir neapibrėžtomis kultūrinėmis ir ideologinėmis grėsmėmis, laikinu politiniu nestabilumu šalyje. Kartu akivaizdu, kad toks aiškinimas yra neatsiejamas nuo *ad hoc* situacijos vertinimo, kas rodo,

---

jog tarptautinės teisės mokslas Rusijos Federacijoje iš esmės yra tapęs politiniu įrankiu, kuriuo konstruojamos geopolitiniams interesams ar teritorinėms ambicijoms realizuoti reikalingos sąvokos ir prasmės.

Nagrinėtos manipuliacijos tarptautinės teisės sąvokomis atskleidžia grėsmes, kylančias tais atvejais, kai nutrinamos ribos tarp teisės ir politikos, konstruojama alternatyvi pseudoteisinė tikrovė. Taip pat tai rodo būtinybę ginti nusistovėjusį tarptautinės teisės normų ir principų turinio aiškinimą, aiškiai įvardinant pamatinių tarptautinės teisės nuostatų pažeidimo atvejus ir principingai į juos reaguojant. Priešingu atveju, bus sudarytos prielaidos nevaržomai realizuoti „Rusiškojo pasaulio“ vizijas, šį procesą pridengiant tarptautinės teisės sąvokų šydu.

2015 m. gruodis